

UNGDOMAR I YAR-PROGRAMMET - LIVSSITUATION, FÖRÄNDRING OCH RESULTAT

Slutrapport om Youth at Risk i Borlänge 2000-2002

Päivi Turunen

Arbetsrapport
2003

UNGDOMAR I YAR-PROGRAMMET - LIVSSITUATION, FÖRÄNDRING OCH
RESULTAT

Slutrapport om Youth at Risk i Borlänge 2000-2002

PÄIVI TURUNEN

DALARNAS FORSKNINGSRÅD

Arbetsrapport från Dalarnas forskningsråd
© Dalarnas forskningsråd 2003
ISBN 91-88791-21-1

DALARNAS FORSKNINGSRÅD
BOX 743
791 29 FALUN
TEL 023-394 70
E-POST: INFO@DFR.SE

Innehåll

FÖRORD	1 5
SAMMANFATTNING	3 6
BAKGRUND	5 8
KORT PRESENTATION AV YAR	6 9
Centrala aktörer i Borlänge	9 12
UTVÄRDERINGENS SYFTE OCH DESIGN	14 17
Uppläggnings- och tillvägagångssätt	15 18
UPPFÖLJNINGSPROGRAMMET	19 22
Uppföljningsprogrammets struktur och insatser	19 22
Temat för respektive månad	21 24
Stödpersonernas roller och uppgifter	21 24
UNGDOMARNA FÖRE OCH EFTER YAR	23 26
Ungdomarnas livssituation före YAR	23 26
Ungdomarnas mål	25 28
Måluppfyllelse	26 29
Förändring - till det bättre eller det sämre?	27 30
Slutat missbruka och begå brott?	30 33
ERFARENHETER AV YAR-PROGRAMMET	32 35
Ungdomarna: Nöjda med kursveckan	32 35
Stödpersonerna: Mycket bra, men kan göras bättre	36 39
Föräldrarna: Syftet är bra, men föräldrarna står utanför	38 41
Teamledare: Utveckla teamledarrollen och ett mini-YAR	39 42
Projektledningen och medarbetare: Se utvecklingsmöjligheterna i stället för problemen	41 44
Andra samarbetspartner: både ris och rosor	45 48
YAR UR ETT EKONOMISKT PERSPEKTIV	47 50
SLUTDISKUSSION OCH UTVÄRDERINGENS RESULTAT	49 52
Resultat av processer och effekter	49 52
Ungdomarna i YAR - samhällstillståndets seismografer?	50 53
YAR - i ett livspolitiskt perspektiv	51 54
YAR - en ny typ av socialt arbete?	52 55
YAR - risk för en projektfälla?	52 55
Förslag till förändringar	53 56
REFERENSER	55 58
BILAGA 1.	58 61

Förord

Denna slutrapport om YAR – Youth at Risk – är en utvärdering av YAR-programmet som pågick december 2000 – november 2002 i Borlänge. Eftersom Borlänge är den första kommunen i Sverige som prövat YAR-programmet har intresset varit stort i kommunen och utanför Borlänge att veta hur programmet implementerades, hur det fungerade och vad det resulterade i. IFO-forum vid Dalarnas forskningsråd (DFR) fick hösten 2000 uppdraget att utvärdera YAR i två steg. Under 2001 utvärderades YAR:s första verksamhetsår och under 2002 dess andra. Medel för utvärderingen erhöll Borlänge kommun från Socialstyrelsen.

YAR-programmet består av tre faser (förberedelse, utförande, uppföljning) och tar två år att genomföra. I den föreliggande slutrapporten beskrivs och utvärderas YAR utifrån alla tre faserna med tonvikt på uppföljningsprogrammet. I fokus står de 22 ungdomar som deltog i YAR-Borlänge 2001-2002. Rapporten beskriver hur ungdomarna uppnådde sina mål och hur de lyckades förändra sina livssituationer till det bättre under programmet. Såväl brukares som utförarens erfarenhet av och synpunkter på YAR belyses.

Utvärderingen är en mångsidig studie av YAR som syftar till att ge information om programmets processer, resultat och effekter utifrån flera perspektiv och med hjälp av flera delstudier. En utvärdering kan aldrig fånga allt som skett under YAR:s tvååriga verksamhet. Min förhoppning är att jag lyckas beskriva skeendet på ett sådant sätt så att även utomstående i stora drag kan få inblick i vad YAR är för ett program.

Jag framför mitt tack till Er alla, som generöst gett mig information och delat med Er av personliga kunskaper om och erfarenheter av projektet. Värdefulla synpunkter på utvärderingens utkast har inhämtats från YAR:s projektledning och från kollegor vid Dalarnas forskningsråd.

Dalarnas forskningsråd är en av landets äldsta regionala och fristående forsknings- och utvecklingsmiljöer, grundad 1981. Rådet bidrar på varierande sätt till kunskapsproduktion, utveckling och problemlösning i regionen. IFO-forum är ett tema vid Dalarnas forskningsråd med uppgift att genom forsknings- och utvecklingsinsatser stödja verksamhetsutvecklingen inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg i Dalarna.

Falun i februari 2003

Päivi Turunen

Forskare vid DFR/IFO-forum

Sammanfattning

Borlänge är den första kommunen i Sverige som prövat YAR-programmet (Youth at Risk), ett amerikansk-engelskt program för att i nya former utveckla socialt arbete med ungdomar i riskzon. I Borlänge har YAR bedrivits inom socialtjänstens öppenvård.

YAR syftar till att socialt mobilisera hela kommunen till ett gemensamt arbete för och med utsatta ungdomar. Programmet bedrivs på kommun-, grupp och individnivå. YAR tar två år att genomföra och omfattar tre faser: förberedelse, utförande och uppföljning. Det övergripande målet är att skapa förutsättningar för ungdomar att förändra sina livssituationer till det bättre utifrån de mål som de själva sätter upp när de deltar i programmet. Allt deltagande är frivilligt. Som program har YAR en genomtänkt struktur och pedagogik. YAR är en modell, men ingen färdig lösning, eftersom respektive YAR måste byggas upp utifrån de villkor och de resurser som finns lokalt. Det är teamarbete och dess implementering är en pågående läroprocess i praktisk handling. Nedan sammanfattas kort programmets viktigaste processer, resultat och effekter.

Borlänge genomförde sitt YAR i enlighet med de manualer och tidsplaner som ingår i programmet. I början fanns det misstänksamhet mot YAR, men när programmet kom i gång och de berörda fick egna praktiska erfarenheter av YAR avtog misstänksamheten. Det finns fortfarande de som är skeptiska eller kritiska mot YAR, men verksamheten har vunnit gehör hos många, från kommunens ledning till kommuninvånare. En ny omgång (YAR-2) är redan i gång.

I centrum för YAR-programmet står en sex dagars kursvecka (Residential) för 25 ungdomar. Allt arbete under YAR:s första år går ut på att organisera denna kurs och ett uppföljningsprogram för de ungdomar som tagit ställning till att genomföra YAR. Programmet förutsätter en organisering och en samordning av såväl personella som materiella resurser från hela lokalsamhället: den offentliga sektorn, företag, föreningar, församlingar, frivilliga m.fl. Även om man i Borlänge inte lyckades rekrytera det optimala antalet ungdomar, volontärer och stödpersoner lyckades man genomföra YAR enligt planerna. Svårast var att rekrytera frivilliga stödpersoner för ungdomar.

Ett 90-tal ungdomar kom på YAR:s introduktionsmöten. Av de 37 ungdomar som ville delta i kursveckan deltog 23 i den och 22 genomförde uppföljningsprogrammet. Alla ungdomar följde inte programmet som förutsattes, men alla 22 var med på avslutningen, vilket inte hänt någon annanstans där YAR prövats. De 22 ungdomar som genomförde YAR var 16-21 år gamla 2002. Nio av dem hade en annan etnisk eller språklig bakgrund än den svenska. Könsfördelningen var helt jämn. De flesta ungdomar som deltog i YAR rekryterades av YAR:s ungdomsteam genom dess uppsökande arbete. Ungdomarnas problematik var mycket tung, men endast fem av dem hade, trots sin problematiska livssituation, fått bistånd från socialtjänsten innan de deltog i YAR.

Det viktigaste resultatet av YAR låg på det mänskliga planet, men YAR bidrog också till en bred samverkan i kommunen. De flesta ungdomarna lyckades förändra sina livssituationer under programmet till det bättre, dock i varierande grad. Om YAR:s effekter på ungdomar fanns olika uppfattningar. Två tredjedelar – 12-15 av de 22 ungdomarna – bedömdes av de flesta vuxna inom YAR ha nått sina mål. Den största samstämmigheten rådde om att ungdomarna under programmet förvärvat en större existentiell livskompetens: bättre relationer, psykosocial hälsa, självförtroende, självkänsla och framtidstro. YAR hade gett dem nya insikter i sina egna liv och nya färdigheter för att handla i livet på ett annat sätt än tidigare. Många av de ungdomar (dock inte alla) som hade missbrukat eller begått brott hade slutat med det. Av svaren att döma hade arbets- och skolsituationen varit svårast att förändra. Dock fick 15 av de 18 ungdomarna sommarjobb som de klarade av att slutföra. Hur

långsiktiga YAR:s positiva effekter kommer att bli finns ännu inte någon kunskap om. Men det finns planer på att ta reda på detta genom en tredje utvärdering, YAR-ungdomar ett år efter avslutat program.

Hur värderades hela programmet 2002? I stora drag var de flesta intervjuade i Borlänge nöjda med YAR som program, dess resultat och effekter, även om de såg brister i genomförandet. Kursveckan (Residential) som genomfördes hösten 2001 var absolut den mest uppskattade insatsen inom YAR. Den uppskattades av alla, även av dem som var kritiska mot uppföljningsprogrammet. De amerikanska och de brittiska YAR-konsulterna fick mycket beröm för sin karismatiska professionalitet i att leda kursveckan och engagera ungdomarna. Stödpersonernas frivilliga och oavlönade stöd uppskattades högt av de flesta ungdomarna. Få önskade några förändringar på själva kursveckan, men på förberedelserna av denna. Rekryteringen av stödpersoner och ungdomar hade enligt flera gått för fort. De berörda önskade mer tid och noggrannhet i detta arbete.

Under 2002 genomfördes uppföljningsprogrammet. De starka upplevelserna från kursveckan ersattes av en vardag där ungdomarnas önskningar och förhoppningar skulle omsättas i faktiska val och handlingar. Kursveckan fungerar som katalysator till att sätta igång en förändringsprocess hos ungdomarna, medan uppföljningsprogrammet ger ungdomarna möjligheter att arbeta på sina mål i sin egen vardagsmiljö som ett slags eftervård i den vanliga miljön. Uppföljningsprogrammet fick mest kritik men också flest förslag till förändringar. Största kritiken mot uppföljningsprogrammet var den bristande närvaron på mötena. Stödpersoner, och även många ungdomar, ansåg att projektledningen hade släppt på den pedagogik och de regler som tillämpades av YAR-konsulterna under kursveckan. Mot bakgrund av denna kritik har projektledningen velat tydliggöra att kursveckan och uppföljningsprogrammet har olika syften. Vad man än tycker om YAR är det en kontinuerlig läroprocess – learning by doing – för alla parter. De förändringsförslag som presenteras i denna utvärdering syftar till att ge de berörda en möjlighet att vidareutveckla sitt program. Av resultatet kan man också utläsa att YAR inte ersätter de traditionella insatserna för ungdomarna utan utgör ett komplement till dessa. Det är svårt att exakt säga i vilken grad YAR kan minska kostnaderna för ungdomsvården, eftersom priset för YAR beror på vilka kostnader som räknas med. Enligt enhetschefen för öppenvård är YAR billigare per ungdom än institutionsvård.

Vad kan socialarbetare och andra samhällsaktörer lära sig av YAR? Med tanke på det sociala arbetets utveckling ger YAR nya perspektiv på kunskaper om ungdomar och samarbete med volontärer utifrån ett livspolitiskt perspektiv. YAR lär ut att alla kan ta ansvar för sitt eget liv och forma det tillsammans med andra. Programmet utgår från synen att ungdomarnas problem och behov i samhället är allas angelägenhet, inte endast de professionellas. Det finns inga självskrivna experter i YAR. Arbetsmässigt utgör det en kombination av professionellt och frivilligt arbete och metodmässigt en integration av samhällsarbete (community work) och distinktionsbaserad inläring (YAR-pedagogik). Även om YAR ger behandlingseffekter är det inte ett professionellt behandlingsarbete. Volontärernas arbete handlar om praktisk hjälp och medmänskligt stöd i form av YAR-träning (coaching), att finnas till vid behov och stödja ungdomarna att uppnå sina mål.

Slutligen – Borlänge har lyckats genomföra det första försöket med YAR i Sverige med bra resultat. Det gav 22 ungdomar en ny chans att forma sina liv. Två tredjedelar av ungdomarna har under programmet förändrat viktiga delar av sin livssituation till det bättre.

Bakgrund

Borlänge är en kommun som haft och har stora problem med narkotika, våld och kriminalitet. Dessa problem har uppmärksammats och diskuterats lokalt och nationellt i många sammanhang, bl. a. i media. I Borlänge har problemen väckt en diskussion om att något måste göras åt dessa i samverkan mellan flera lokala aktörer. YAR – Youth at Risk – är en av många kommunala insatser i kampen mot kriminalitet och våld. YAR har beskrivits som *en modell för allas deltagande mot ungdomskriminalitet och missbruk*.¹ Det är en samhällelig insats som speciellt inriktar sig på ungdomar i riskzon.²

Socialförvaltningen i Borlänge har sedan 1997 aktivt arbetat med att utveckla olika öppenvårdsalternativ. Förslaget om YAR går i linje med socialförvaltningens direktiv om att utveckla öppenvård på hemmaplan så att den i möjligaste mån skall kunna ersätta institutionsplaceringar och anpassas efter den enskildes behov av stöd och behandling. Att pröva YAR i Borlänge har varit ett sätt att utveckla socialt arbete inom öppenvård i nya former för ungdomar som lever i riskzon och inte fått hjälp.³

Socialförvaltningen har haft flera mål för sitt utvecklingsarbete: att pröva nya vägar att arbeta i öppna vårdformer i syfte att stödja och behandla socialt utsatta ungdomar till en förändrad livssituation, att finna nya former för samverkan med flera lokala aktörer, att minska behovet av institutionsplaceringar samt bidra till ett ökat samhällsengagemang beträffande ansvar för utsatta ungdomar. Målen har syftat till att skapa nytänkande och erhålla ny kunskap om hur man kan arbeta med ungdomar och frivilliga i nya former inom öppenvården.

Behovet av att utveckla vården för utsatta barn och ungdomar har funnits sedan 1800-talet och i modern tappning sedan 1940-talet, då Barnbyn Skå i Stockholm grundades. Den senare moderniseringen av vården av barn och ungdomar har pendlat mellan institutionsvård och öppenvård fram till våra dagar. Det har funnits såväl professionella som politiska krav på att utveckla öppenvården av främst två skäl, dels att institutionsvårdens behandlingsresultat har ifrågasatts, dels att institutionsvården blivit allt dyrare samtidigt som kommunerna fått allt sämre ekonomi. I flera kommuner har man därför försökt utveckla olika typer av stödformer på hemmaplan.⁴ Jämfört med andra försök som finns i riket har YAR sina särdrag vilka beskrivs senare i denna utvärdering.

Den föreliggande utvärderingen rör inte alla de mål som Borlänge kommun satt upp för utvecklandet av öppenvård, utan fokus ligger på YAR. Först ges en övergripande beskrivning av YAR-programmet. Därefter presenteras utvärderingens syfte och design. Efter den formella beskrivningen av YAR:s uppbyggnad och faser samt hittills vunna erfarenheter återges de resultat som YAR:s kursvecka och uppföljningsprogram utmynnade i. Denna slutrapport syftar till att ge information om på vilket sätt 22 ungdomar lyckades uppnå sina mål och förändra sina liv under YAR-programmet. Även brukarnas och andra aktörers erfarenhet av YAR belyses. Rapporten avslutas med en sammanfattande diskussion om YAR ur ekonomiska, metodiska och mänskliga perspektiv.

¹ Danielsson (2002). Åsa Danielssons skrift om YAR utkom efter den första delrapporten av Turunen (2002 a).

² Se närmare YAR-dokument, broschyr "Du gör skillnad – Youth at Risk".

³ Se närmare YAR-dokument, "Projektbeskrivning till socialstyrelsen (2000-10-16)" och promemorian "Inriktning på socialförvaltningens öppenvård 1999".

⁴ Se vidare Tilander (2000).

Kort presentation av YAR

YAR är ett amerikansk-engelskt program som syftar till att mobilisera professionella aktörer och volontärer i ett lokalsamhälle för att tillsammans arbeta för och med ungdomar i riskzon. Programmet inbjuder kommuninvånare, företagare, föreningar och professionella från olika samhällssektorer till en mångsidig samverkan kring ungdomar i riskzon.⁵ Borlänge köpte programmet av YAR-organisationen i England och det implementerades med hjälp av organisationens konsulter. De fungerade som handledare och ledde YAR:s kursvecka.

Själva YAR-programmet är indelat i tre huvudfaser och tar två år att genomföra:

Nedan ges en kortfattad sammanfattning av YAR:s implementering i en tablå. En mer detaljerad beskrivning av dem finns i nu tre existerande skrifter om YAR.⁶

Tablå 1. YAR som projekt och program i Borlänge

Förberedelse av YAR-projektet 1998-2000	YAR-programmet 2000-2002		
	Förberedelse dec 2000 - aug 2001	Utförande av en förkurs och sex dagars kursvecka aug-okt 2001	Uppföljningsprogram under tolv månader okt 2001 - sept 2002
<ul style="list-style-type: none"> - idélansering - förankring - kommunalpolitiska beslut - anskaffning av resurser och personal - avtal med utländska YAR-konsulter - anställning av samordnare - igångsättande av YAR-programmet 	<ul style="list-style-type: none"> - skapande av ett program - upptaktsmöte - identifiering av samarbetspartner och målgrupp - anskaffning av personella och materiella resurser - rekrytering av vuxna volontärer och ungdomar <p style="margin-top: 10px;">- sex-sju team av vuxna volontärer under förberedelsefasen</p>	<ul style="list-style-type: none"> - förkurs, en heldag, ungdomarna sätter upp sina tre personliga mål - en kursvecka på sex dagar tillsammans med amerikanska och engelska YAR-konsulter samt svenska volontärer - välkomstfest efter kursveckan <p style="margin-top: 10px;">- sju team av vuxna volontärer och två resurspersoner på kursveckan</p>	<ul style="list-style-type: none"> - uppföljningsprogram i form av återkommande möten i en cykel om 4-5 veckor under tolv månader i nära samarbete med stödpersoner - uppföljningsarbete relaterat till ungdomarnas mål - stöd åt ungdomar, stödpersoner, föräldrar och andra medverkande i deras vardagsmiljö <p style="margin-top: 10px;">- fyra team av stödpersoner under uppföljningsprogrammet samt möteteam</p>

⁵ Med professionella menar jag i denna rapport yrkesgrupper som socialarbetare, fältfritidsledare, psykologer, poliser, lärare m.fl., som arbetar professionellt med ungdomar utifrån sin tjänst. Volontärerna, de som frivilligt deltar i YAR, är människor med olika slags yrkesbakgrunder och professionella erfarenheter men inte nödvändigtvis av arbete med ungdomar. Bland Borlänges volontärer fanns från kockar till präster och ingenjörer. Inom programmet får volontärerna olika typer av roller från produktionsvolontärer till stödpersoner. De kan arbeta på betald eller obetald tid i olika typer av team.

⁶ Bergens (2002), Danielsson (2002) och Turunen (2002a). Även Bergens skrift utkom efter Turunen (a.a.).

Även YAR som projekt kräver en förberedelse. I Borlänge tog det tre år att förankra idén och få ett politiskt beslut om det. Idén presenterades av enhetschefen vid socialförvaltningens öppenvård 1998. Därefter organiserades många informationsmöten om YAR för politiker, professionella och andra berörda. Socialnämnden och kommunfullmäktiga tog slutligen sina beslut sommaren och hösten 2000. Samordnaren för YAR anställdes från och med december 2000. YAR-programmets förberedelsefas i Borlänge startades i november-december 2000 och den pågick fram till augusti 2001. Utförandefasen tog fart i augusti och pågick fram till början av oktober 2001. Kursveckan ägde rum 8-13 oktober. Uppföljningsfasen, som kan ta nio eller tolv månader, sattes igång efter kursveckan i slutet av oktober 2001. Den fortsatte fram till september 2002. I Borlänge genomförde man alltså den längre varianten av uppföljning.

YAR:s förberedelsefas syftar till att bygga upp själva programmet och skapa förutsättningarna för en sex dagars kursvecka (*Residential*)⁷. Denna fas tar ungefär nio månader och under denna fas tar projektledningen kontakt med förvaltningar, föreningar, företag, andra samhällsorganisationer samt kommuninvånare som är intresserade av att medverka i programmet. Först rekryterar man vuxna frivilliga som inom YAR kallas för volontärer. YAR vill rekrytera brett från alla samhällssektorer och befolkningsgrupper. Optimalt vill man rekrytera 150 volontärer för hela programmet och 25-30 ungdomar till kursveckan. Volontärerna organiseras i team för olika typer av arbetsuppgifter under varje fas. De får träning i teamwork, lyssnandets konst, relationer och konflikthantering. Under förberedelsefasen bildas 6-7 team: produktions-, ungdoms-, mötes- och informationsteamet, teamet för stödpersoner och volontärer på kursveckan. Dessa teams uppgift är att förbereda kursveckan för och med ungdomar.⁸

Kursveckan ingår i utförandefasen och syftar till att sätta igång utveckling och förändring hos ungdomarna. Kursveckan varar i sex dagar och äger rum på ett avskilt ställe utanför ungdomarnas bostadsort. Kursen är avsedd för 25-30 ungdomar som före kursen sätter tre mål för att förändra sina liv. Minst ett 60-tal vuxna volontärer, såväl frivilliga som professionella, behövs för de olika praktiska arbetsuppgifter som ingår i kursveckans funktioner och roller. För kursveckan bildas team för praktiska uppgifter från materialanskaffning och säkerhet kring ungdomar till kontakter utåt. Före kursveckan rekryterar man också ett antal, helst 40 volontärer, som stödpersoner för de ungdomar som deltar i kursveckan.

Under *uppföljningsfasen* genomför man ett 9-12 månaders uppföljningsprogram. Under denna fas arbetar ungdomarna med sina mål med hjälp av programmet och de stödpersoner som medverkar. Uppföljningen är YAR:s eftervårdsprogram där volontärerna i ett lokalsamhälle har ansvar för att integrera programmet tillsammans med de deltagande ungdomarna. Under uppföljningsprogrammet är stödpersonerna indelade i fyra team. Utöver dessa team hjälper möteteamet med produktion samt med praktiska uppgifter från lokalbokning till matlagning. Detta program beskrivs närmare i kapitlet *Uppföljningsprogrammet*.

Det övergripandet målet med YAR är att ungdomarna med hjälp av kursveckan och uppföljningsprogrammet ska skaffa sig ett bättre liv utan missbruk, brottslighet eller andra

⁷ I delrapporten (Turunen 2002 a) använde jag ordet intensivkurs för att på svenska beteckna det engelska ordet *Residential*. Då hade språkbruket ännu inte stabiliserats. Kursveckan har också kallats för sexdagarskurs eller lägervecka. I denna slutrapport kallar jag *Residential* för kursveckan.

⁸ Produktionsteamet har huvudansvar för att leta sponsorer och få fram de nödvändiga materiella redskapen för kursveckan. Möteteamet letar kurslokaler och iordningställer dessa med det material som produktionsteamet har lyckats skaffa fram. Detta team fungerar som allt-i-allo genom att ordna praktiska ärenden för de flesta. Informationsteamet informerar om program och förmedlar information mellan teamen. Ungdomsteamet rekryterar ungdomar och teamet för volontärer på kursveckan värvar frivilliga vuxna till kursveckan. Stödpersonsteamet rekryterar frivilliga vuxna till stödpersoner för ungdomar.

problem. YAR:s första år handlar om social mobilisering av lokalsamhällets resurser i enlighet med community-traditionen⁹, medan kursveckan och uppföljningsåret påminner om ett kognitivt och pragmatiskt orienterat behandlingsarbete.¹⁰ YAR vill skapa möjligheter till beteendeförändringar hos ungdomar genom en tanke- och känslomässig inläring i form av distinktionsbaserad inläring. Med hjälp av programmets övningar ska ungdomarna och andra medverkande lära sig att göra viktiga skillnader (distinktioner) i sina liv och i sätten att handla för att kunna förändra sättet av leva. Den pedagogik som används är konfrontativ och de fysiska övningar som ingår i programmet är äventyrs- och upplevelsebaserade samt utmanande. De går ut på att övervinna sin egen rädsla inför något nytt och främmande. Det finns många fysiska och psykologiska tillitsövningar i programmet, i synnerhet på kursveckan. En av de mest spektakulära var utmaningen av att klättra upp på en påle, sju meters höjd, gå runt på en liten platta och sedan kliva ut i luften i säkerhetslina.

Kursveckan syftar till att sätta igång en förändringsprocess hos ungdomarna. Den *ruskar om* ungdomarna med en helt annan typ av social träning än de är vana vid. Den är intensiv och sker i en artificiell miljö utanför ungdomarnas bostadsort, medan uppföljningsprogrammet pågår i ungdomarnas vardagsmiljö. Det genomförs med hjälp av frivilligt engagerade stödpersoner, inte av de professionella. Ungdomarna får under uppföljningen stöd av såväl programmet som stödpersonerna. Arten av detta stöd inom YAR diskuteras mer ingående i kommande avsnitt.

Huvudmålet med YAR är att erbjuda ungdomar en ny möjlighet – en andra chans – till personlig utveckling och (åter-)integrering in i samhället. Det förväntas att minst 70 procent av ungdomarna ska uppnå sina mål och få ett bättre liv efter ett genomfört program, m.a.o. att de mår bättre, har börjat skolan, har slutat missbruka och/eller begå brott.¹¹

Att forma YAR i Borlänge

Det finns ett övergripande koncept och många manualer för hur YAR ska omsättas i praktiken, men i det reella livet är det en pågående läroprocess. Karaktäristiskt för alla YAR-program är att de specialdesignas utifrån de villkor och förutsättningar som finns inom den aktuella kommunen eller i det lokalsamhälle där de tillämpas. Därför får varje program sina egna särdrag.

I början väckte YAR misstänksamhet hos många såväl professionella som politiker i Borlänge eftersom det ansågs vara alltför amerikanskt och påminna om ett väckelsemöte. YAR är ingen religiös väckelserörelse. Ideologiskt sett är det en blandning av diverse

⁹ Community är svårt att översätta till svenska. Det har översatts till lokalsamhälle, gemenskap, socialt samfund, samfällighet etc. I många länder utanför Norden är community-traditionen i form community work, community development och community organization mycket vanligare arbetssätt än i Norden. Här har välfärdsstaten stått för professionella lösningar för alla slags problem. Community kan vara ett såväl territoriellt som ett socialt avgränsat system, eller en social gemenskap. Med tanke på YAR-Borlänge utgör kommunen ett territoriellt avgränsat område för YAR, medan själva programmet utformar det sociala system där ungdomar och vuxna kan skapa social interaktion och gemensamma läroprocesser. Community är ingen byråkratisk myndighetsorganisation utan en mer eller mindre informell organisation som bildas av dem som deltar i den. Den är en samverkansorganisation som överskrider de givna samhällssektorerna och deras formella organisatoriska gränser. Samhällsarbete (community work) innehåller social mobilisering i många former, bl.a. i form av grannskapsarbete, närverksarbete, samverkan, organisationsarbete, social planering och aktionsinriktat arbete. Se vidare t.ex. Popple (1996), Sundh, Turunen (1992) och Turunen (2002 a, 11).

¹⁰ Till de kognitiva behandlingsformerna brukar räknas, inte bara kognitiv terapi, utan även kognitiv träning, psykopedagogiskt arbetssätt och social färdighetsträning (Bernier, Johnsson, 2001).

¹¹ Se närmare Danielsson (2002), Turunen (2002 a).

miljöterapeutiska rörelser¹² och konsultverksamheter som sedan 1960-talet utvecklats främst i Förenta Staterna.

Delrapporten¹³ av YAR:s första år i Borlänge gav vid handen att Borlänge lyckades genomföra YAR:s två första faser enligt planerna. Under 2001 skapades ett kontaktnätverk för YAR mellan socialförvaltningen, andra förvaltningar, föreningar, företag, församlingar och kommuninvånare. Nätverket byggde upp YAR utifrån kommunens samlade resurser, rekryterade och tränade volontärer för programmet och organiserade en kursvecka i vilken 22 ungdomar deltog. Under 2001 utarbetade man också ett uppföljningsprogram för enskilda ungdomar och ungdomar i grupp. Under YAR:s första år fanns det en del svårigheter och kritiska moment. Svårast var det att värva och behålla volontärer, särskilt stödpersoner för ungdomar. Den allvarligaste kritiken mot YAR-programmet under 2001 handlade inte om själva programmet, utan om den sena leveransen av nödvändig information från YAR-konsulterna. De problem som uppstod hade mycket att göra med att det var första gången som man prövade YAR och med ovanan att arbeta i nya former. Det blev en process av *learning by doing*, att bygga upp YAR genom att praktisera det. I denna utvärdering ska vi få veta hur Borlänge lyckades med YAR:s uppföljningsfas och programmet som helhet.

Nedan beskrivs den struktur och organisationsform som YAR fick i Borlänge under 2001-2002.

Centrala aktörer i Borlänge

Det har funnits flera personer som varit viktiga för YAR:s tillblivelse i Borlänge före och under YAR. De personer från socialförvaltningen och socialnämnden som haft en framträdande roll under YAR:s tillblivelse och dess genomförande har varit:

Kenneth Persson (s), socialnämndens ordförande fram till slutet av 2001

Kristina Svensson (s), socialnämndens ordförande från och med januari 2002

Anna Eriksson, socialchef fram till våren 2000

Lena Angberg, t.f. socialchef fram till februari 2001

Carl-Gunnar Höij, socialchef fr.o.m. mars 2001

Projektpersonal november 2000 – oktober 2002:

Åsa Danielsson, enhetschef för socialförvaltningens öppenvård, initiativtagare till och projektsvarig för YAR

Lena Bergens, socionom och samordnare för YAR

Eva Engström, rehab-ingenjör, administratör/samordningsassistent fr.o.m. hösten 2001

Leif Björnlund, ungdomsbehandlare och uppföljningsledare fr.o.m. augusti 2001

I projektet har det inte funnits någon projektledare på heltid utan Åsa Danielsson har varit ansvarig för projektet inom ramen för sin ordinarie tjänst. I början fanns planer att bilda en särskild styrgrupp eller referensgrupp men i praktiken lyckades man inte bygga upp en

¹² Med ordet *miljöterapeutiska rörelser* syftar jag till utvecklingen av såväl miljöterapeutiska behandlingsformer (från samhällspsykiatri till miljöpedagogik) som terapeutiska samhällen (the Therapeutic Communities). Miljöterapi omfattar en rad olika inriktningar som är teoretiskt och ideologiskt mycket olika varandra, se vidare t.ex. Hagqvist, Widinghoff (2000).

¹³ YAR-YOUTH AT RISK. *Beskrivning och utvärdering av första året med ett projekt för ungdomar i riskzon i Borlänge.* Turunen (2002 a)

sådan under YAR:s första år. Istället har ledningen varit integrerad i socialförvaltningens ordinarie organisation. Projektet har letts av enhetschefen i nära samverkan med socialchefen, socialnämndens ordförande och samordnaren.

Andra centrala aktörer - möjliggörare - under YAR:s första år har varit åtta teamledare, fem nyckelpersoner från myndigheter och organisationer samt ett hundratal volontärer och andra medverkande från förvaltningar, företag, föreningar, organisationer och enskilda kommuninvånare. Föreningar, företag och andra sammanslutningar kan stödja YAR på många sätt: genom att informera, sponsra, erbjuda personal att medverka i YAR samt motivera sina medlemmar eller personal att bli volontärer eller stödpersoner för ungdomar. De centrala arbetsuppgifterna inom YAR organiseras i team och varje team får en samordnande ledare.

YAR:s åtta teamledare under 2001 har varit:

Produktionsteamet: *Bo Nyman*, förbundssekreterare inom KFUM.

Ungdomsteamet: *Monica Malmquist*, chef för Barn- och ungdomsenheten (BoU) vid kommunen och *Kevin Ferguson*, fältfritidsledare inom BoU.

Mötsteamet: *Eva Engström*, rehab-ingenjör, kommuninvånare.

Informationsteamet: *Folke Drugge*, företagare, och *Eva Engström*, se ovan.

Teamet för stödpersoner: *Ulf Lindblå*, projektledare för samverkansprojektet Bojen, Försäkringskassan.

Volontärer på kursveckan: *Dag Seland*, nykterhetsrörelsen IOGT-NTO, och *Martina Österdahl*, pastor i Frälsningsarmén.

I teamen fanns ett varierande antal volontärer som förberedde kursveckan i nära samverkan med projektledningen. Alla team utom mötsteamet upplöstes före uppföljningsprogrammet. Mötsteamet ombildades delvis på nytt med hjälp av *Eva Engström*, som blev anställd som administratör/samordningsassistent vid YAR hösten 2001.

Nyckelpersonerna vid organisationer och myndigheter har under 2001-2002 varit:

Carina Tenn, polisen.

Sven Holmberg, socialförvaltningen.

Torbjörn Sjöquist, Hushagsgymnasiet.

Tommy Munther, fältfritidsledarna.

Göran Wester, frivårdsmyndigheten.

Myndigheternas och organisationernas roll är att identifiera och motivera ungdomarna till programmet. YAR rekryterar nyckelpersoner som arbetar professionellt med ungdomar och har en relation till dem. De ska i samarbete med YAR:s ungdomsteam värva ungdomar till YAR. Nyckelpersonerna deltar i kursveckan och fortsätter att medverka i uppföljningsprogrammet.

Centrala aktörer under uppföljningsprogrammet oktober 2001– september 2002¹⁴

Enhetschefen/socionomen Åsa Danielsson har haft programansvar för YAR. Hon har haft ansvar för lanseringen och ledningen av YAR samt kontakterna utåt lokalt, nationellt och internationellt.

Samordnaren/socionomen *Lena Bergens* har haft det operativa ansvaret att samordna YAR under dess tvååriga verksamhet.

I augusti 2001 blev *Leif Björnlund* uppföljningsledare på halvtid tillsammans med samordnaren. *Eva Engström* började som volontär och teamledare i möteteamet våren 2001. Hösten 2001 blev hon anställd som administratör/samordningsassistent vid YAR och fortsatte att leda möteteamets arbete som avlönad.

William Daniel-Braham, YAR-konsult från England, har handlett Lena och Leif under uppföljningsprogrammet. *Ewa Lindström-Carlsson*, kursledare och coach, har handlett Lena och Leif i kursrummet under uppföljningsprogrammet.

Sylwe Olsson och *Anette Forsberg* från Arbetslinjen Klippan¹⁵ har varit kursledare för smågruppsmöten i uppföljningen vid åtta tillfällen.

Totalt 65 volontärer har varit aktiva i uppföljningsprogrammet: 28 som stödpersoner¹⁶, 16 som produktionsvolontärer och 16 som gästföreläsare. Bland produktionsvolontärerna har funnits två socialsekreterare från ungdomsgruppen vid socialförvaltningen. De flesta volontärerna har medverkat i YAR utan ersättning och på sin fritid.

Stödpersonerna har varit indelade i fyra team, där en av stödpersonerna fungerade som teamledare. De fyra teamledarna i dessa team har varit *Sara Tigerström*, beteendevetare och f.d. administratör vid Skidspelen i Falun, *Jesper Johansson*, civilingenjör i miljöteknik och sektionschef vid Borlänge Energi, *Svante Kempe*, hotelldirektör vid Scandic-hotell och *Lasse Svensson*, lärare.

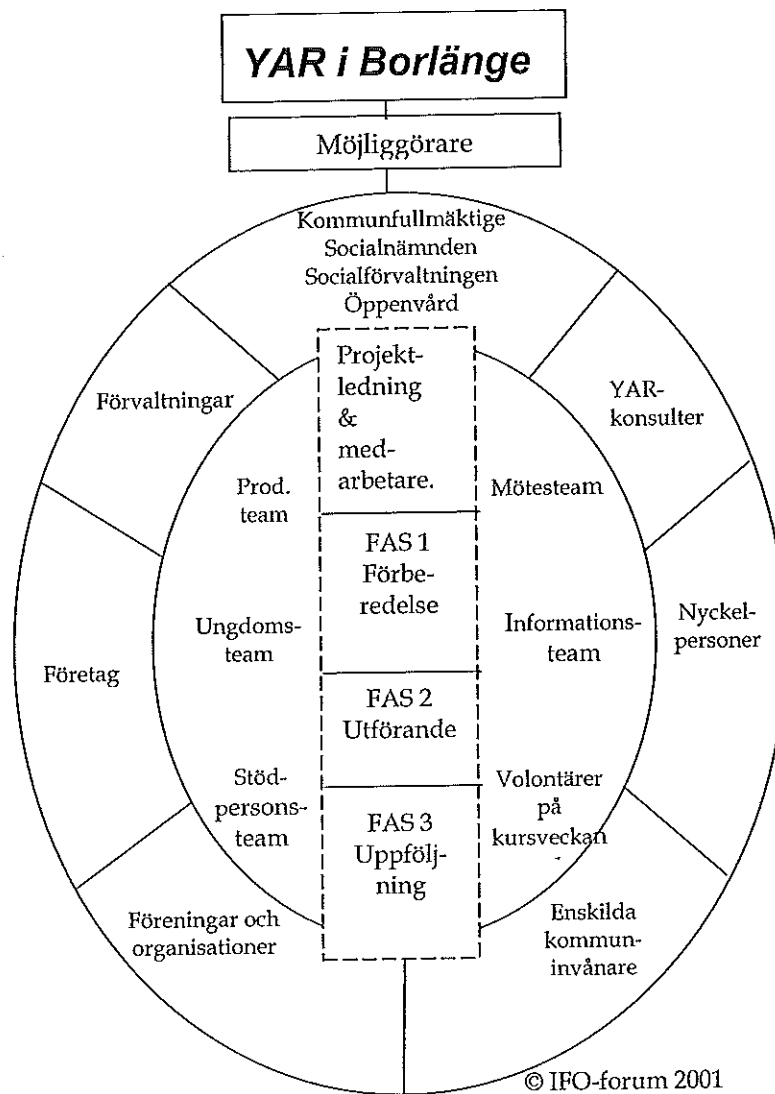
Nedan beskriver jag först organisationsbilden av YAR under 2001 och därefter den organisation som utformades under uppföljningsprogrammet.

¹⁴ Se vidare Bergens (2002), YAR-dokument.

¹⁵ Arbetslinjen Klippan är en personalägd ekonomisk förening som erbjuder utbildningar, individuell rehabilitering, handledning samt konferenser. De som köper Klippans tjänster är framför allt arbetsförmedlingen, socialförvaltningen och försäkringskassan samt privata företag. *Kontinuitet* hos Klippan är ett socialpedagogiskt program som speciellt vänder sig till ungdomar i åldern 16-25 år, ungdomar som står utanför arbetsmarknaden eller riskerar att hamna i ett socialt utanförskap. Utgångspunkten är att stödja ungdomarna att finna positiva utvecklingsvägar utifrån sina egna behov (Broschyrer från Klippan, se även www.arbetslinjen.klippan.se).

¹⁶ Fyra stödpersoner slutade under 2002.

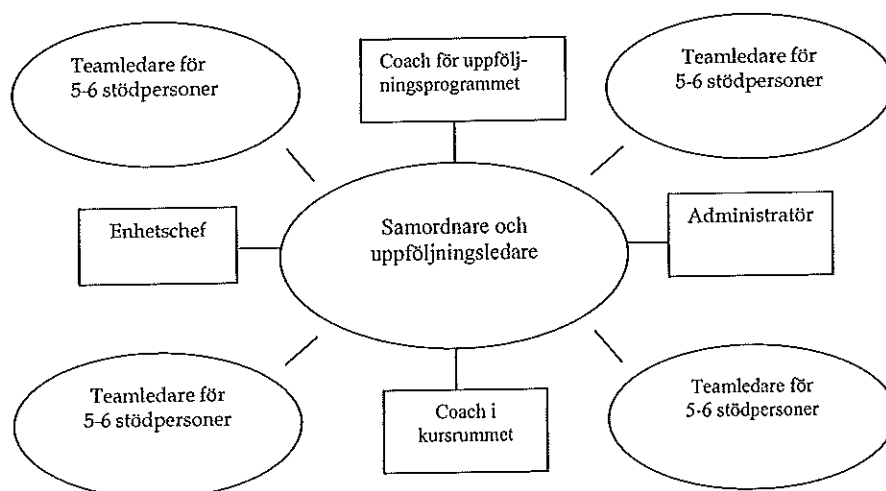
Figur 1. Organisationsbild av YAR i Borlänge 2001

Inom kommunen har socialnämnden varit huvudman för YAR. Nämnden har varit politiskt och socialförvaltningen administrativt ansvarig för projektet.

I stora drag har den ovanstående organisationsstrukturen gällt även under uppföljningsprogrammet. De flesta möjliggörarna har funnits kvar kring YAR under uppföljningsprogrammet, även om alla inte hade lika aktiva roller som under YAR:s första år. Inom YAR bildades för uppföljningsprogrammet fyra nya team, bestående av 5-6 stödpersoner vardera. YAR:s personal utökades med en administratör/samordningsassistent på heltid och en uppföljningsledare på halvtid hösten 2001. I uppföljningsfasens organisation ingick också ytterligare två utomstående personer, en YAR-konsult från Storbritannien och en volontär från Stockholm. Dessa handledde samordnaren och uppföljningsledaren under uppföljningsprogrammet. YAR:s interna organisationsbild under uppföljningsprogrammet kan illustreras enligt nedan.

Figur 2. Organisationsbild för uppföljningsprogrammet i Borlänge

Utvärderingens syfte och design

Socialtjänstens verksamhet ska enligt den gällande socialtjänstlagen bedrivas målinriktat och planmässigt samt följas upp och utvärderas. Generellt handlar utvärderingarna om att göra efterhandsbedömningar och värderingar av genomförda projekt och andra verksamheter. I detta ingår att införskaffa och systematisera kunskap samt kritiskt värdera denna kunskap mot en tydliggjord referensram¹⁷. Denna utvärderings övergripande syfte är att systematisera kunskap om YAR-Borlänge, om dess processer, resultat och effekter från flera perspektiv. Utvärderingsarbetet har bestått av att följa upp, dokumentera och värdera YAR med målsättning att skapa en allsidig bild av YAR och ett underlag för utvecklandet av programmet i framtiden.

De första riktlinjerna för uppföljningen och utvärderingen utformades hösten 2000 i samarbete mellan Åsa Danielsson, enhetschef vid öppenvården, Jan Messing, verksamhetschef vid Dalarnas forskningsråd (DFR) IFO-forum samt Beatrice Hopstadius, Ulf Malmberg, och Elisabeth Svedberg, Socialstyrelsen. I förberedelserna deltog också Lena Angberg, t.f. socialchef och Ann-Marie Mohlin, förste socialsekreterare, samt socialsekreterare inom socialförvaltningens ungdomsgrupp. Själva uppföljnings- och utvärderingsarbetet har under 2001 och 2002 genomförts av Päivi Turunen, forskare vid IFO-forum, i nära samverkan med Jan Messing samt Åsa Danielsson och Lena Bergens från YAR. I riktlinjerna som skissades hösten 2000 angavs fyra delområden för utvärderingen.¹⁸

- * att följa och dokumentera processen
- * att identifiera svårigheter och kritiska moment i arbetet
- * att följa utvecklingen hos ungdomarna
- * att studera vinsterna både ur mänskliga och ekonomiska aspekter

Utvärderingen har genomförts i två steg. Arbetsrapporten¹⁹ var en delrapport med syfte att beskriva YAR som program, dess implementeringsprocess och resultat fram till uppföljningsprogrammet. I fokus för denna rapport stod således beskrivning och utvärdering av YAR-programmets två första faser, förberedelse- och utförande.

Denna slutrapport utgör en värdering av hela YAR men med fokus på dess tredje fas, uppföljningsprogrammet. Slutrapporten försöker därför svara på följande frågor:

- vad innehöll uppföljningsprogrammet?
- hur implementerades uppföljningsprogrammet i Borlänge?
- hur gick det för de ungdomar som deltog i programmet?
- hur var deras utgångsläge före kursveckan och hur såg deras livssituation ut efter uppföljningsprogrammet?
- vad fungerade och vad fungerade inte inom YAR?
- hur kan vi se på YAR-programmets slutresultat ur mänskliga, metodiska och ekonomiska aspekter?
- vad är YAR för ett socialt arbete?
- vad kan vi lära oss av YAR?

¹⁷ Eriksson, Karlsson (1998).

¹⁸ Ansökan om utvecklingsmedel (2000-10-18), projektbeskrivning till socialstyrelsen (2000-10-16) och YAR-kompletterande beskrivning av utvärdering/uppföljning (2000-12-18), se YAR-dokument.

¹⁹ Turunen (2002 a)

Uppläggning och tillvägagångssätt

Utvärderingen är en mångsidig studie av YAR där jag undersöker dess processer, resultat och effekter med hjälp av flera delstudier och utifrån olika perspektiv. Den s.k. metodologiska trianguleringen som ingår i upplägget består av kvalitativa och kvantitativa metoder samt olika perspektiv. Trianguleringen syftar till att öka möjligheterna att dra trovärdiga slutsatser från materialet. De informationskällor som används i utvärderingen redovisas nedan.

Utvärderingens särdrag

YAR är ett amerikansk-engelskt program, som aldrig tidigare prövats i Sverige. Detta faktum har skapat annorlunda villkor för själva implementeringen liksom för utvärderingen jämfört med vad som skulle ha gällt för utprovade arbetsformer och -program. Därför har även utvärderingen varit av mer explorativ och experimentell karaktär. Den första uppgiften för mig som utvärderare var att försöka förstå själva företeelsen YAR, något som inte ens utövarna exakt visste vad det handlade om i praktiken. Även om jag har erfarenheter av experimentella arbetssätt var YAR något nytt även för mig.²⁰ Ett annat särdrag är YAR:s processuella arbetssätt. Eftersom det är en pågående utvecklingsprocess som hela tiden ändrar sig är den svår att fånga i ord och i en utvärdering. Som utvärderare har jag under processens gång fått erfara att viktig information och kunskap artikuleras först efter att den blivit problematiserad i tal och skrift. Att försöka fånga något som inte alltid artikuleras muntligt eller skriftligt är inte lätt. Detta har bland annat betytt att viktig information har levererats först i utvärderingens sista skede.

Under YAR:s första år fanns inga sammanfattande skrifter om programmets samtliga delar och ingen i Borlänge hade varit med om att processa fram ett YAR-program från början till slut. Därför fanns inget annat val än att försöka fånga YAR i *aktion*. De skrifter som fanns om YAR var allmänna riktlinjer för själva programmet, utprovade i Borlänge. Nästa steg i utvärderingen var att pröva vad som var möjligt att göra och hur. Som utvärderare har jag fått ta emot information om och erfarenheter av YAR stegvis under processens gång. Uppföljningen och utvärderingen har därmed varit en läroprocess – en kunskapande handling – om något som håller på att bli till. Utvärderingen av YAR har jag därför kallat för *en användarorienterad ansats för processuell aktionsutvärdering*.²¹

YAR ger utrymme för många olika slags tolkningar, erfarenheter och upplevelser. Mitt perspektiv har varit att vara utvärderare, inte utförare. Såväl delrapporten som slutrapporten är en utomstående utvärderares kritiska granskning av verksamheten. Alla sociala verksamheter, hur lyckade än de är, möter svårigheter och problem. I detta avseende är YAR-Borlänge inget undantag. De kritiska moment och aspekter som slutrapporten belyser tas upp för att underlätta för de berörda att vidareutveckla YAR i Sverige.

Genomförande

Utvärderingen av YAR:s första år resulterade i arbetsrapporten²². Den genomfördes med hjälp av dokumentstudier, intervjuer med samordnaren, enhetschefen, teamledare,

²⁰ Jfr Turunen (1990, 1992).

²¹ Idéer till denna har jag fått från Øvretveit (2001, 17), se vidare Turunen (2002, 7).

²² Turunen (2002 a)

nyckelpersoner och andra representanter för myndigheter och organisationer. Jag deltog också i kursveckans VIP-kväll.

Uppföljningsprogrammets genomförande har studerats på basis av YAR-dokument, deltagande i YAR:s centrala möten samt intervjuer. De intervjuer, som jag gjorde med samordnaren, teamledare, uppföljningsledaren, möteteamledaren och enhetschefen, var temaintervjuer med öppna frågor om YAR:s uppföljningsprogram, implementering, roller, processer, resultat, effekter, arbetets art, kritiska faser, förbättringsförslag etc. Dessa intervjuer bandades och de tog cirka en timme per tillfälle. Samordnaren intervjuades sex gånger och teamledarna fyra gånger under uppföljningsåret. Andra personer en gång.

Jag har också deltagit i tre av de fyra centrala möten som ingår i uppföljningsprogrammet (volontär-, storgrupps-, och föräldramöte) och i det avslutande mötet av YAR-programmet den 14 september 2002.

Vad gäller YAR och dess effekter för ungdomar delade jag ut frågeformulär till ungdomar, föräldrar och stödpersoner.²³ Därutöver intervjuade jag fem ungdomar enskilt per telefon och tre av dem i grupp. I utvärderingsdesignen ingick också en ambition att göra en kompletterande registerstudie av alla ungdomar i kriminal- och socialregister före och efter YAR-programmet i syfte att få kompletterande uppgifter om ungdomarnas livssituation. Projektledningen skulle svara för insamlingen av dessa uppgifter. Denna studie blev inte genomförd i den grad som var önskvärd. Det visade sig nämligen att det fanns en klausul i de avtal som upprättats mellan YAR och ungdomarna att det är ungdomarna själva som skulle begära utdrag ur registren. Tio av de 22 ungdomarna gav fullmakt till en kontroll av kriminal- och socialregistren i efterskott.

Beträffande YAR:s resultat och processer har jag också intervjuat tio personer per telefon: kommunalrådet Peter Hultquist, socialnämndens ordförande Kristina Svensson, socialchefen Carl-Gunnar Höij, resultatenhetschefen för Barn och Ungdom Monica Malmquist och Isa Hansi-Olander, rektor på Hushagsskolan, samt de tidigare nämnda fem nyckelpersonerna. Dessa personer intervjuades per telefon i syfte att ta reda på vad de anser om YAR, dess resultat och effekter på de 22 ungdomar som deltog. Även YAR-konsulten William Daniel-Braham ombads ge sin syn på uppföljningsprogrammet per e-mail.

Sammanfattningsvis kan konstateras att YAR i Borlänge har varit föremål för en mycket närgående granskning som få andra sociala verksamheter utsatts för. Det är socialtjänsten själv som tagit initiativ till att programmet skulle utvärderas från början till slut. Socialförvaltningen har velat få kunskap om YAR:s implementering, processer, effekter, kritiska moment, utvecklingspotentialer samt hur det kunde utvecklas vidare. Med hjälp av trianguleringen av flera informationskällor har jag strävat efter att bygga upp en så gedigen evidensbas som möjligt för de slutsatser som dras.

Utvärderingens tillförlitlighet

Utvärderingsmaterialet består av arbetsrapporten (Turunen, 2002 a) och de refererade YAR-dokumenterna samt de delstudier som genomförts under uppföljningsprogrammet. Tabblån nedan illustrerar de informationskällor som använts samt det antal personer som intervjuats och som skickat ett enkätsvar.

²³ Frågeformulärens frågor sammanfattas i bilaga 1.

Tablå 2. Utvärderingens informationskällor rörande uppföljningsprogrammet 2001-2002

	YAR-intervju-material	Intervjuer med projektledning	Intervjuer med teamledare	Frågeformulär till stödpersoner	Frågeformulär till ungdomar	Frågeformulär till föräldrar försterförä	Registerstudie	Telefonintervjuer med nyckelpersoner m.fl.
	Sen-sommaren 2001	Hela året 2002	Hela året 2002	Hösten 2002	Hösten 2002	Hösten 2002	Årsskiftet 2002-2003	December 2002
Antal Personer	-	4 av 4	4 av 4	22 av 24	18 av 22	16 av 43	-	10
Antal ungdomar	22	22 av 22	22 av 22	21 av 22	18 av 22	12 av 22	10 av 22	Varierande

YAR-materialet består av de intervjuer som genomfördes av YAR:s ungdomsteam med 23 ungdomar före YAR-programmet sommaren 2001.²⁴ Jag använde det intervjumaterial som fanns om de 22 ungdomar som deltog i uppföljningsprogrammet i syfte att se vilken livssituation ungdomarna hade haft före YAR.²⁵ Denna genomgång resulterade i kategorisering av elva centrala aspekter av ungdomarnas livssituation. Kategoriseringen utgjorde sedan grunden till de frågeformulär som utformades för att ta reda på vilka förändringar som hade skett i ungdomarnas liv efter uppföljningsprogrammet.

Resten av informationen har jag samlat in under och efter uppföljningsprogrammet. Projektledningen och teamledarna som hade kännedom om samtliga ungdomar har gett sin information om ungdomarnas livssituation vid intervjuer. Det är endast en av de 22 stödpersoner som hade en ungdom som inte har svarat. I denna grupp saknas alltså endast ett svar. Fyra femtedelar av ungdomarna svarade, men färre av föräldrarna, fjorton föräldrar och två fosterföräldrar. Deras svar gällde tolv ungdomar. Tre av dessa fjorton föräldrar var par och en fosterförälders svar gällde samma ungdom som en förälders svar. Det låga antalet svar från föräldrarna lär bero på att YAR i första hand inte vänder sig till föräldrar och att föräldrarna inte varit starkt anknutna till YAR.²⁶ En ungdom vägrade svara. De tre övriga ungdomarna lovade svara, men kom tydligen inte till skott att fylla i frågeformuläret och skicka in sitt svar. Bland de arton svaren från ungdomarna finns sex som var kritiskt inställda i synnerhet till uppföljningsprogrammet.

Registeruppgifterna rör de tio ungdomar som gav fullmakt till YAR att hämta uppgifter ur kriminal- och socialregistren. Att det inte lyckades att få fullmakt av alla ungdomar är en brist. Å andra sidan innehåller registeruppgifterna inte all information om ungdomarnas kriminalitet och andra sociala problem. Det finns ett stort mörkertal.

Det har också funnits ett litet internt bortfall (alla har inte svarat på alla frågor) och några tolkningsproblem rörande svaren i frågeformulären och intervjuerna. Trots detta ger svaren tydliga mönster i vilka avseenden ungdomarna har lyckats göra förändringar i sina liv, även

²⁴ YAR-intervjumaterial och -statistik, YAR-dokument.

²⁵ Utöver min sammanställning finns en sammanställning av 23 ungdomar som YAR-intervjuare har gjort. Samordnaren har i sina skrifter använt sig av den. Sammanställningarnas resultat varierar något, beroende på vilka uppgifter som plockats fram och ur vilket perspektiv.

²⁶ På YAR:s föräldralista fanns 32 adresser och 43 namn till vilka frågeformuläret skickades till. Trots en påminnelse fick jag inte fler svar än dessa 16.

om jag inte kan ge vattentäta svar på hur många av ungdomarna som har lyckats sluta missbruka eller begå brott. Personligen tror jag inte någon myndighet kan ge sådana svar. Ingen har en total kontroll över vad ungdomarna håller på med, inte ens föräldrarna.

Det är det ovan redogjorda informationsmaterialet som ligger till grund för den föreliggande utvärderingen av uppföljningsprogrammet och YAR som helhet. Det omfattar information från många olika källor, inte endast från de närmast berörda. För kommande utvärderingar av nya YAR i Sverige är utgångsläget något annat, eftersom det nu finns såväl sammanfattande skrifter på svenska (Bergens, 2002, Danielsson, 2002) som två utvärderingsrapporter (Turunen 2002 a, 2003) att utgå från och jämföra med.

Uppföljningsprogrammet

Uppföljningsprogrammet²⁷ startades i anslutning till den sex dagar långa kursveckan som hölls i Saxenborg, sex mil utanför Borlänge. Innan ungdomarna åkte till Saxenborg hade de satt upp tre mål för sig själva. De började arbeta med målen under kursveckan och fortsatte med detta arbete under uppföljningsprogrammet från oktober 2001 till september 2002.

Uppföljningsprogrammets fyra syften var under 2001:

- * att stödja ungdomarna i att uppnå sina mål
- * att träna ungdomarna i nya färdigheter så att de kan bli mera effektiva i sina liv
- * att göra det möjligt för vuxna i Borlänge att vara en tillgång för unga och deras framtid
- * att skapa en möjlighet för YAR-programmet att ge ett bidrag till det framtida samhället i Borlänge

I dessa syften kan man utläsa att målet med programmet inte endast var att skapa förändring hos ungdomarna utan också i deras omgivning. Uppföljningsprogrammet utgör den yttre ramen för uppföljningen, men själva arbetet görs av ungdomarna själva med stöd av stödpersonerna. Dessa å sin sida stöds av teamledarna, uppföljningsledaren och samordnaren. Det är relationen mellan stödpersonerna och ungdomarna som står i centrum under uppföljningsprogrammet. Det är inte de professionella som gör jobbet utan ungdomarna med hjälp av sina stödpersoner och den träning som ingår i programmet. Utvärderingen har emellertid inte syftat till att värdera hur relationen mellan en ungdom och en stödperson har fungerat, utan resultatet av hela programmets inverkan på ungdomarna.

Uppföljningsprogrammets struktur och insatser

Uppföljningsprogrammet i Borlänge har i stora drag följt den struktur som använts i flera länder med ett tillägg: föräldramöte.

Programmets struktur består av fyra typer av möten som äger rum i en 4-veckors cykel:

Vecka 1: *volontärmöte* varje fredag och *storgruppsmöte* varje lördag

Vecka 2: en vecka utan möten

Vecka 3: *smågruppsmöte* på onsdag

Vecka 4: en vecka utan möten

Vecka 5: nytt *volontär- och storgruppsmöte*

Varannan månad: *föräldramöte*

Dessa fyra mötetyper utgjorde i Borlänge ramen för uppföljningsprogrammet. Innehållet utarbetades av samordnaren och uppföljningsledaren med handledning av en YAR-konsult med egen erfarenhet av uppföljningsprogrammet i Storbritannien. Det viktigaste var inte själva mötena utan vad som skedde hos de personer som deltog i de samtal och övningar som skedde på respektive möte. Mellan mötena skulle stödpersonerna träffa sin ungdom en

²⁷ Se även Bergens (2002). Uppgifterna här grundar sig på Bergens utkast som jag fick i november 2002 och kompendiet *YAR-Borlänge. Uppföljningsprogrammet*.

gång per vecka och ha en telefonkontakt per vecka. Utöver detta kunde stödpersonen och ungdomen göra olika slags aktiviteter tillsammans i samhället.

Volontärmötet för stödpersonerna ägde rum en gång i månaden. I Borlänge träffade stödpersonerna varandra, samordnaren och uppföljningsledaren på fredagskvällar, klockan 18.00-21.00. På dessa möten fick stödpersonerna information om de kommande fyra veckornas aktiviteter (mötetider, teman etc.) och möjligheten att diskutera de problem och frågor som uppstått under processen gång. Samordnaren och uppföljningsledaren ledde mötet samtidigt som de kontinuerligt handledde stödpersonerna. Ibland inbjöds en utomstående föreläsare att inleda en diskussion om ett aktuellt tema. Den gången jag deltog handledde föreläsningen om rasism och nazism.

Storgruppsmötet var ett månatligt möte för såväl ungdomar som stödpersoner. I Borlänge ägde storgruppsmötena rum på lördagar kl. 10.00-15.00, i anslutning till volontärmötet kvällen innan. Storgruppsmötet förbereddes och leddes av samordnaren och uppföljningsledaren i nära samarbete med möteteamet. Möteteamet stod för de praktiska förberedelserna och uppföljningsledarna för innehållet. Vid flera tillfällen användes gästföreläsare som inledare av månadens tema.

I Borlänge startades *storgruppsmötet* på lördagar. Var och en skulle vara där minst en kvart tidigare för att registrera sig som på en konferens. Alla bar namnbrickor, även gästerna. Mötena hölls för det mesta i Torsångs församlingssal, ett stillsamt rum med en vacker utsikt. Torsång ligger cirka 5 km från Borlänge centrum. Alla hälsades välkomna klockan 10.00, då samordnaren och uppföljningsledaren öppnade och avstämde mötet. Därefter presenterades dagens tema. Klockan 11.30 höll man förmiddagspaus. Efter pausen togs månadens tema och innehåll upp, antingen i form av föreläsning eller av diskussion. Cirka 12.30 åt man lunch tillsammans. Därefter hade man lek eller någon fysisk aktivitet. Efter denna kortare aktivitet fortsatte diskussionerna om temat i mindre grupper. Efter eftermiddagspausen klockan 14.00 gick ungdomarna igenom sina egna handlingsplaner och stämde av dem. Stormötet avslutades med en ceremoni. Alla som ville kunde ta upp det som *tryckte på* innan mötet avslutades. Allra sist skulle var och en krama tre personer innan man skildes åt.

Smågruppsmöten organiserades för ungdomarna och stödpersonerna i syfte att diskutera aktuella frågor i mindre grupper. I Borlänge hölls dessa möten en onsdag per månad klockan 16.00-18.00. Mötena leddes av personal från Klippan. Att det blev Klippan och inte samordnaren som leddes dessa möten berodde på att projektledningen hösten 2001 ansåg att Klippans erfarna handledare skulle passa till uppgiften.

Ursprungligen är YAR ett program som vänder sig enbart till ungdomar. I England har YAR-organisationen inte utvecklat något föräldrastödsprogram utan endast erbjudit stöd till föräldrarna individuellt utifrån ungdomens behov. I Borlänge valde projektledningen att låta *föräldramöten* ingå som en del i upplägget. Föräldramöten organiserades i Borlänge varannan månad. Syftet med dessa var att inbjuda föräldrarna att aktivt delta i programmet och löpande informera föräldrarna om vad som hände i programmet. På mötena fick föräldrarna också diskutera de frågor som angick dem, dock inte enskilda ungdomars livssituationer. Det erbjöds också möjligheter att bilda en föräldragrupp med ledning av en familjeterapeut. Ingen av föräldrarna anmälde dock sitt intresse för att bilda en sådan grupp.

Teman för respektive månad

Uppföljningsprogrammet är indelat i månatliga teman. I Borlänge valde man att arbeta med följande:

Månad 1: Att hålla sitt löfte

Månad 2: Relationer

Månad 3: Fritid – julfirande

Månad 4: Konfliktlösning

Månad 5. Sysselsättning

Månad 6: Att leva med missbruk

Månad 7: Brott

Månad 8: Att åstadkomma en förändring i kommunen

Månad 9: Personlig presentation

Månad 10: Kreativitet

Månad 11: Fritt val

Månad 12: Sammanställning och slutförande

De flesta teman var inriktade på att jobba med ungdomarnas mål och livssituation. Det åttonde mötet var något annorlunda eftersom det ägnades åt frågor om hur man kan åstadkomma en förändring i den egna kommunen. Gästföreläsare på detta möte var kommunalrådet Peter Hultquist och socialnämndens ledamot Per Madsen. Detta möte behandlade frågor som hur man kan bli aktiv i sin kommun, droginformation i skolor samt att en ungdom deltog i framtidskeppet *Massage mot våld* i Globen i Stockholm. När temat *att leva med missbruk* togs upp gästföreläste två f.d. missbrukare, en blandmissbrukare och en spelmissbrukare. Vad gäller temat kreativitet medverkade Hans-Christian Nygård, pedagog. Detta möte resulterade i en skrift *Härskamålasåskaldastill*²⁸ med haikudikter och målningar.

Under det sista uppföljningsmötet, den 7 september 2002, fick ungdomarna titta tillbaka på vad de hade åstadkommit under uppföljningen månad för månad. De fick reflektera över sitt år med YAR och skriva ned vad de kom ihåg, vad de hade upptäckt och haft användning för av varje tema. Den 14 september gjorde ungdomarna ett avslut, samtidigt som de tog avsked av varandra. Detta skedde först på ett slutet möte på dagen och sedan på en avslutningsfest, som var öppen för familjemedlemmar, vänner och andra som exempelvis politiker och andra myndighetspersoner. Alla 22 ungdomar kom och nästan alla stödpersoner.

Stödpersonernas roller och uppgifter

Stödpersonerna har en central roll i YAR-programmet. De finns till hands på lördags- och smågruppsmöten samt under veckorna för sina respektive ungdomar i tolv månader. Varje stödperson ska ge en veckorapport till sin teamledare som vidarebefordrar dessa till samordnaren och uppföljningsledaren vilka kontinuerligt ger stödpersonerna handledning och stöd.

Innan de intresserade väljer att bli stödpersoner får de information om vad det innebär att vara en stödperson och vad som krävs för detta. För det första förutsätter YAR att de har

²⁸ YAR-dokument (2002).

ett intresse för att arbeta med ungdomar. Formellt ska stödpersonen vara minst 21 år gammal och han/hon får inte vara registrerade för brott mot barn och ungdomar i kriminalregister. Det finns också en handbok och anvisningar för stödpersoner²⁹.

Även om deltagandet i YAR är frivilligt är programmet inte utan regler – tvärtom. Såväl stödpersoner som ungdomar blir informerade om dem och upprättar ett skriftligt kontrakt med YAR. I handboken för stödpersoner beskrivs vad som krävs av en stödperson och i den ges också råd och anvisningar. Där sägs bl.a. att stödpersonen ska stå som förebild för ansvarsfullt och passande beteende och handlingar. Stödpersonen ska även vara en person som den unge kan respektera, men också en person som kan dela med sig, handleda och är villig att lära sig nya intressen och erfarenheter av den unge. Stödpersonen ska inte bara vara en rollförebild utan också en livsförebild, en mentor vars entusiasm att arbeta mot sina egna mål är så smittsam att den inspirerar andra att arbeta mot sina. Kännetecknande för en stödperson inom YAR är att hon eller han kan ta olika roller: som en rollförebild, handledare, kamrat, stödjure och resursperson.

I handbokens (s. 21) poängteras särskilt att YAR är ett program som åtagit sig att erbjuda ett säkert, stödjande och intensivt program för unga människor, som ofta är sårbara och som vill börja lita på de vuxna omkring dem. Den relation som byggs med ungdomen i fråga får under inga omständigheter missbrukas. I handboken ges råd för vad man bör tänka på när stödpersonen bygger upp en relation till sin ungdom, deras föräldrar och omvärlden. Som stödperson ska man uppmärksamma ungdomarnas sårbarhet, men också deras behov av att testa och manipulera dem.

Tonvikten ligger således på att bygga en relation till en ungdom. Den relation som stödpersonen lyckas bygga med sin ungdom anses vara grunden till hans/hennes framgång i uppföljningsprogrammet. Viktigaste fokus i uppföljningsprogrammet anses ligga på stödpersonens förmåga att initiera relationen och locka fram utvecklingen hos en ungdom i förhållande till hans/hennes mål. Men programmet förutsätter också att ungdomarna tar sitt ansvar för sina egna mål: att hon eller han tar ansvar för sina val, beteenden och handlingar och deras konsekvenser. Båda parter förutsätts vara inställda på att göra detta för att få maximal effekt av programmet.

Å andra sidan poängterar programmet att en stödperson och en ungdom inte förväntas vara några *övermänniskor* utan var och en, såväl stödpersoner som ungdomar, kan göra misstag under processens gång. Den så kallade *misstagsprocessen* inom YAR innebär att man erkänner misstaget, tar ansvar för sitt misstag, städar upp i röran och ser till att inte upprepa det. Den är en sorts försoningsprocess med sig själv och andra.³⁰

I handboken ges också råd hur man skall handla om ungdomen spårar ur och står inför rättegångar eller andra allvarliga problem. Om stödpersonerna får det jobbigt ska de i först ta kontakt med teamledaren som sin tur kan ta kontakt med samordnaren. Inom YAR är stödpersonerna rapporteringskyldiga till projektledningen. De ska via teamen ge en statusrapport om vad som fungerat och vad som inte har fungerat hos respektive ungdom. Ungdomarna informeras om detta förfarande redan innan de bestämmer sig för att delta i kursveckan och skriver kontraktet med YAR.

²⁹ Se närmare YAR-dokument.

³⁰ Se vidare YAR-dokument, Handbokens sida 26 och Danielsson (2002, 19).

Ungdomarna före och efter YAR

YAR syftar till att skapa förutsättningar för ungdomarna att förändra sitt liv utifrån de mål som de satte upp före kursveckan. På vilket sätt förändrades ungdomarnas livssituation om en jämförelse görs före kursveckan och efter uppföljningsprogrammet? Beskrivningen av de 22 ungdomars livssituation före YAR:s kursvecka grundar sig på det intervjumaterial insamlades av YAR:s ungdomsteam sensommaren 2001. Intervjumaterialet omfattar YAR-intervjuares anteckningar och ungdomarnas egna beskrivningar av sina mål samt ett läkarutlåtande som gavs före kursveckan.

Beskrivningen av livssituationen efter YAR baseras på de frågeformulär som jag utskickade och som ungdomarna själva, stödpersonerna och föräldrarna fyllde i. Jag har också använt mig av andra källor: uppgifter som jag inhämtat från projektledningen, registerstudien samt övriga intervjuer. De direkta citat, såväl positiva som negativa, som återges nedan syftar till att ge läsaren belägg för de tolkningar jag gjort av underlagsmaterialet. Citaten syftar också till att levandegöra texten genom de berördas eget språkbruk. Många av citaten är korta, eftersom ungdomarna svarat kort. Sammantaget ger YAR-intervjumaterialet vid handen att de ungdomar som deltog i YAR hade en mycket allvarlig problematik och att de och YAR-programmet hade en svår arbetsuppgift framför sig hösten 2001.

Ungdomarnas livssituation före YAR

Ungdomarnas livssituation har undersökts i förhållande till elva aspekter av livet där problem förekommit i de flesta fall. Problemen har rört familj, skolgång, utbildning, arbete, kriminalitet, missbruk, relationer, psykosocial hälsa, självbild, självförtroende och framtidstro.

De 22 ungdomar som hösten 2001 tog ställning till att delta i kursveckan och uppföljningsprogrammet var då mellan 15 och 20 år gamla. Flickorna var i genomsnitt ett år yngre än pojkarna. Av YAR-intervjumaterialet framgick också att minst tretton ungdomar hade en eller flera kompisar som deltog i YAR. Enligt projektledningen var fem av de 22 ungdomarna aktuella inom socialförvaltningens ungdomsgrupp hösten 2001.

Könsfördelningen mellan kursdeltagare bestämdes inte av projektledningen eftersom det var ungdomarna själva som valde YAR. Utan någon styrning blev könsfördelningen jämn – elva flickor och elva pojkar.

Beträffande ungdomarnas *etniska och språkliga bakgrund* kom det fram att fem pojkar och tre flickor hade antingen en eller två utrikes födda föräldrar. En pojke tillhörde en inhemsk språklig minoritet. Därmed hade nio ungdomar en annan etnisk eller språklig bakgrund än den svenska ³¹.

Oavsett kön och etnisk bakgrund hade ungdomarna *splittrade familjebakgrunder*. Fyra av flickorna och tre av pojkarna bodde hos sina biologiska föräldrar. För de andra hade föräldrarna skilt sig eller aldrig varit gifta. Två av ungdomarna hade förlorat en förälder genom dödsfall. Även i de fall där ungdomarna var myndiga och levde i eget hushåll kom tre från skilsmässofamiljer och en hade förlorat en förälder genom dödsfall. En ungdom hade aldrig bott hos sina föräldrar som båda varit missbrukare.

³¹ Enligt regeringens skrivelse *Integrationspolitik för 2000-talet* (2001/02:129,13) bör begreppet invandrare användas endast när det gäller människor som själva har invandrat från ett annat land och bokförts i Sverige. Personer med utländsk bakgrund avser såväl utrikes födda som själva har invandrat som personer födda i Sverige med minst en utrikes född förälder.

Alla hade *relationsproblem* med antingen sina föräldrar, andra vuxna, systrar eller kompisar. Relationsproblemen kunde också handla om svårigheten att skaffa en flick- eller pojkvän.

En ungdom skrev om sina relationsproblem så här: *Min mamma har extremt svårt att prata om känslor. Min pappa pratar jag inte ens med. Jag vill prata mer om känslor och sådant.* En annan skrev om sin mamma att hon egentligen har bra kontakt med sin mamma, men hon saknade henne. Denna flicka bodde i ett fosterhem. En tredje tyckte att *jag har förstört dem som jag älskar.* En önskade att *pappa var en normal människa.* En flicka var glad över sin nuvarande pojkvän eftersom *han är den första som lyssnar på mej och behandlar mej bra och ser inte mej som ett jäkla dumhuvud. Det enda jag träffat som inte tänker med kuken och är sjuk i huvudet.*

Många hade haft svårt att handskas med sitt *humör*. I motgångar skrek de, slogs eller slog sönder saker. Någon satte på musiken högt och kedjerökte. En annan stängde in sig själv. En tredje var mycket rädd för sina humörsvingningar: *det svartnar framför ögonen ibland och då blir jag rädd för mig själv.*

Nio ungdomar, sex flickor och tre pojkar, hade upplevt *våld eller bråk* i hemmet. Sju flickor hade *rymt hemifrån* och sju *blivit utsparkade*. För fem gällde bådadera. Beträffande pojkarna hade tre rymt och tre blivit utsparkade. För en gällde både och. En av flickorna upplevde sig ha varit totalt övergiven av sina föräldrar. Två av flickorna och två av pojkarna hade varit utsatta för mobbning. En av pojkarna skrev att han hade varit utsatt för diskriminering. I intervjuerna hösten 2001 angav tre flickor direkt och en indirekt att de hade varit utsatta för sexuella övergrepp. Under uppföljningsprogrammet kom det fram att de hade varit fler än tre. Vad gäller sexdebut hade arton ungdomar svarat. Av svaren framgick att de i genomsnitt hade haft sexdebut i 14-15 årsåldern.

Både pojkar och flickor hade *bristande skolgång*. Endast två flickor och två pojkar gick i skolan hela veckan. En pojke jobbade regelbundet. En flicka och en pojke var i skolan nästan varje dag, resten gick färre än tre dagar. En gick i skolan endast två halvdagar. En flicka och två pojkar hade varit avstängda från skolan, två på grund av våldsamt beteende och en på grund av narkotikahandel.

Beträffande *missbruk* hade alla använt alkohol någon gång. Sjutton av de 22 ungdomarna hade missbrukat narkotika, nio flickor och åtta pojkar. Sju flickor och sex pojkar hade därutöver missbrukat läkemedel och en pojke hade haft problem med sniffning. Den alkohol som missbrukades var systemsprit, öl, cider, och hembränt. Gällande narkotika missbrukades hasch, amfetamin, extacy, LSD, "flödder"³², kat, morfin. Bland läkemedel nämndes ofta Rohypnol eller andra lugnande mediciner som Stesolid. Bland andra missbruksmedel nämndes bensin och thinner. Sex av flickorna och fyra av pojkarna hade angett att missbruk förekom i hemmet. Vad gäller rökning fanns inga frågor om det, men i de situationer där jag träffade ungdomarna var det få som inte rökte.

Alla pojkar utom tre hade enligt egen utsaga begått kriminella handlingar. Sju av flickorna hade varit närvarande i situationer där brott hade förekommit. En hade blivit visiterad, en annan varit vittne till misshandel och en tredje hade varit med i ett skottdrama, medan fyra andra hade, enligt sin egen utsaga, begått brott. Bland de kriminella handlingarna nämndes snatteri, stöld, inbrott, misshandel, personrån, narkotikabrott, vandalisering, vållande av brand, mobbning, slagsmål, våld mot tjänstemän, sniffning, våldsamt upplopp och försäljning av narkotika. Nästan alla, tio flickor och nio pojkar, hade burit något slags vapen (basebollträ, hårspray, innebandyklubba, kniv, knogjärn eller -ringar, nycklar, skjutvapen, slangbella och dylikt) för att försvara sig i en eventuell hotsituation på stan. Antingen hade man velat skydda sig själv mot ovänner, rasister, nazister eller eventuella våldtäktsmän. Några hade burit vapen för någon annan i samma syfte.

Det fanns många tecken på *psykosocial ohälsa*. Endast tre av de 22 ungdomarna hade angivit att de inte led av något psykosocialt besvär. Femton ungdomar, nio flickor och sex

³² Flödder står för en blandning av lugnande och smärtstillande läkemedel.

pojkar, led av depressioner. Tio av flickorna och fyra av pojkarna hade haft självmordstankar. Sju av flickorna och en av pojkarna hade försökt begå självmord. Tretton av ungdomarna, nio flickor och fyra pojkar, hade haft kontakt med psykvården.

Trots en del psykiska och psykosomatiska problem kunde alla enligt psykologen delta i kursveckan. Ingen bröt heller ihop under kursveckan som var tuff och konfronterande.

I stort sett hade de flesta ungdomarna en *god fysisk kondition*. Några hade problem med sina knän eller ryggar, andra med astma. Många led av huvudvärk eller hade ont i magen. Några av flickorna hade haft ätproblem. Av läkarutlåtanden att döma kunde de flesta ungdomarna trots dessa åkommor delta i YAR:s fysiska övningar. Endast undantagsvis slapp någon delta i de fysiska övningar som ingick i YAR och då på grund av sina knä- och ryggproblem.

Beträffande *självbild* hade de flesta ungdomarna en negativ bild av sig själva. Antingen upplevde de att de av andra uppfattades som aggressiva, bråkiga, kaxiga eller att de led av dålig självkänsla och/eller depressioner. Några led av känslan av utanförskap. En skrev att hon kände sig *ful, äcklig, tjock och värdelös*. Ungdomarna hade också problem med *tillit* i förhållande till vuxna eller motsatta könet. En ungdom skrev att han fick sina problem med missbruk och kriminalitet på grund av kärleksproblem.

Även *framtidstron* vacklade hos flera ungdomar. Många var allmänt oroade inför framtiden. En skrev att han inte ville sluta sitt liv i fängelse. En annan hade bara *gått och hängt i ett år* och saknade *något att leva för*. En tredje skrev att *jag inte vill leva längre för mina misstag*.

Den problematik som beskrevs i YAR-intervjuerna hösten 2001 var tung. Den var också likartad mellan flickor och pojkar i flera avseenden, men inte i alla. Det verkar som om problembilden mellan könen blir likartad, om inte exakt densamma mellan pojkar och flickor, när problemen hopar sig i en ung persons liv. Men det fanns några klassiska könsbaserade skillnader. Flera pojkar än flickor sysslade med kriminalitet, medan fler flickor än pojkar hade psykosociala problem. Men bland pojkarna fanns också de som led av djupa depressioner. Ingen av pojkarna hade angivit att de varit utsatta för sexuellt våld, medan det bland flickor fanns fler än tre. Pojkarna gav ett intryck av att vara något mer utåtriktade och aggressiva i sitt beteendemönster än flickorna. Men bland flickorna fanns också de som var bråkiga och slogs.

Vad är det som ungdomarna ville förändra i sina liv med hjälp av YAR? I nästa avsnitt ska jag redovisa de mål som ungdomarna hade satt upp före kursveckan i Saxenborg i oktober 2001.

Ungdomarnas mål

Jag fick av projektledningen en förteckning av de tre mål som respektive ungdom hade satt upp för sig själv i syfte att åstadkomma en förändring i sina liv. Målen omfattade många olika aspekter av livet – från att förbättra skolgången till att finna något att leva för.

Efter att ha granskat ungdomarnas uppsatta mål visade det sig att endast två ungdomar bokstavligen hade skrivit att de ville sluta missbruka alkohol eller narkotika, även om det fanns sjutton ungdomar som hade missbrukat narkotika. Fyra ungdomar ville dock sluta sälja droger. Vad de 22 ungdomarna i första hand ville ändra på var skolgången eller skolresultaten. Det näst mest förekommande målet var att förbättra relationer och därefter kom målet att behärska sitt humör, beteende eller temperament. Det fanns också mål som att *hitta balans i livet* eller *hitta något att leva för*.

Nedan ges några exempel på de mål som ungdomarna hade satt upp för sig själva:

Förbättra skolresultaten
Bättre relation med min mamma
Lära mig att lita på folk
Sluta skolan och få betyg
Kunna prata om känslor
Hitta något att leva för, bry mig om mig själv
Och bli mer positiv gentemot mig själv
Att förbättra mitt beteende
Jobba med mitt temperament
Förstärka min egen vilja, lära mig att säga nej
Sluta med droger
Sluta med brott
Få ett jobb

Så många som femton av ungdomarna, nio pojkar och sex flickor, hade som mål att förbättra *skolgång eller skolresultat*. Utöver dessa femton ville en pojke få bättre utbildning och en ville få ett jobb.

Att förbättra *relationer* med antingen sina föräldrar, syskon eller kamrater var ett mål hos elva ungdomar: sju pojkar och fyra flickor.

Målet att behärska sitt *humör, beteende eller temperament* var det tredje mest förekommande målet. I detta ingick också att inte bli våldsam eller bråkig. Nio ungdomar, fem pojkar och fyra flickor, ville förändra sig i detta avseende.

Det fjärde mest förekommande målet var att förbättra sitt *självförtroende, självkänsla eller bli mer självständig*. Åtta ungdomar, sex flickor och två pojkar, hade detta som mål. Några använde de nämnda orden, medan andra skrev mer ingående att de ville utvecklas som person och kunna tala om sina känslor eller att våga stå inför folk och prata. Denna typ av mål hade fler flickor än pojkar.

Fyra pojkar hade satt upp som mål att sluta *sälja droger*. Två pojkar och en flicka ville byta umgängeskrets eftersom de sysslade med kriminalitet eller missbruk. Bland *övriga mål* fanns mål som att jobba med sitt förflutna, exempelvis våldtäkter, eller målet att få sin mor att må bättre.

Måluppfyllelse

Vad skrev ungdomarna om måluppfyllelsen vid avslutningen av YAR? Av de arton ungdomar, som skickade in sitt svar på frågeformulären, uppgav fem pojkar och en flicka att de helt uppfyllt målen. Det var således endast sex ungdomar som ansåg att de uppnått alla sina mål. Resten svarade att de gjort det delvis. Ingen svarade dock att de inte alls uppnått några av sina mål. Att flickorna uppnått sina mål sämre än pojkarna överensstämde med de signaler som jag fick redan under våren 2002 då jag intervjuade de teamledare som veckovis samlade in rapporter från stödpersonerna. Enligt teamledarna fanns det en grupp flickor som slutade komma på YAR-mötena och några av dem blev negativt inställda till programmet under våren.

Tabell 1. Måluppfyllelse enligt ungdomarna

	Helt	Delvis	Ej svar	Summa
Pojkar	5	5	1	11
Flickor	1	7	3	11

Enligt samordnaren hade tretton ungdomar helt uppfyllt sina mål. Enligt teamledarna uppnådde tolv-femton ungdomar sina mål helt ut. Detta innebär att enligt de vuxna som fanns inom programmet, hade två tredjedelar av ungdomarna uppnått sina mål. Denna andel motsvarar de resultat som YAR förväntas åstadkomma och har åstadkommit enligt de utvärderingar som jag fått kännedom om.³³

I slutet av programmet belönades ungdomarna med tanke på sina prestationer inom YAR med medalj och diplom beroende på hur man deltagit och uppnått sina mål. Bland de fjorton ungdomar som fick såväl medalj som diplom fanns nio pojkar, varav fem hade en utländsk bakgrund, och fem flickor, varav två hade en utländsk bakgrund. Av detta att döma lyckades nästan alla ungdomar som hade en utländsk bakgrund väl i programmet. Tydligt är YAR ett program som når dessa ungdomar på ett övertygande sätt.

Men hur ska man tolka skillnaden mellan ungdomarnas och de vuxnas bedömning?

Skillnader i tolkningen

Det verkar som om ungdomarna haft en strängare tolkning om måluppfyllelsen än samordnaren och teamledarna. Enligt min tolkning kan skillnaden i tolkningarna bero på många saker. För ungdomar var måluppfyllelsen tydligen ovillkorlig. Exempelvis ansåg en ungdom, som såväl slutat missbruka som begå brott, att han inte hade uppfyllt alla sina mål, eftersom han inte fått ett jobb som var hans tredje mål. Av hans eget och stödpersonens svar kan man utläsa att han hade lyckats förändra sin livssituation i tio av elva aspekter (jfr diagram 1). Det enda han hade misslyckats med var att få jobb. Av svaren kunde jag också utläsa att ungdomarna troligtvis kände på sig att de inte helt var klara med sina mål.

Att vuxna tolkade måluppfyllelsen mer positivt än ungdomarna kan bero på att de vuxna kanske lade in ungdomarnas prestationer i förhållande till utgångsläget och sin egen roll i måluppfyllelsen. YAR syftar till att fånga helheten av ungdomarnas situation, allt från psykosocial hälsa och självförtroende till relationer, skolgång, kriminalitet och missbruk. Fokuserar man endast på utvecklingsaspekter är risken stor att man tenderar att övertolka utvecklingsaspekterna framför de återstående problemen. Å andra sidan kan de som utgår från problemen förstora dem och inte se viktiga utvecklingsaspekter hos en ungdom. Nedan ska jag diskutera förändringsaspekterna hos ungdomarna mer ingående.

Förändring – till det bättre eller det sämre?

YAR förväntas möjliggöra för ungdomarna att förändra sina livssituationer till det bättre. Därför bad jag ungdomarna själva, stödpersonerna och föräldrarna/fosterföräldrarna att bedöma om ungdomars livssituation förändrats till bättre, är oförändrad eller blivit sämre under programmet. Bedömningen avsåg elva aspekter av deras liv: familj, skolgång,

³³ Uppgifterna kommer från Pilot Programme Evaluation: The West Belfast Youth at Risk Pilot Programme (1999) på http://212.161.42.86/p_intro.html och Danielsson (2002, 13).

utbildning, arbete, kriminalitet, missbruk, relationer (föräldrar, kompisar och andra vuxna), psykosocial hälsa, självbild, självförtroende och framtidstro.

De som svarade var arton av 22 ungdomar, 22 av 24 stödpersoner och sexton föräldrar/fosterföräldrar. Nedan redovisas 21 stödpersoners svar, eftersom en av de 22 som svarade inte hade en ungdom.³⁴ Sammanlagt svarade sexton föräldrar, men i tabellen nedan redovisas svar gällande tolv ungdomar. Bland de sexton svar som jag fick var tre par. Dessa räknas som ett svar per par. En förälders och fosterförälders svar gällde samma ungdom. Där tog jag med föräldrarnas svar, eftersom deras svar skilde endast på en punkt.

Först gjorde jag en grovsortering av svaren. Av svaren framgick att nästan alla ungdomar hade gjort en förändring i något avseende. Endast en ungdom ansåg att hans livssituation var oförändrad. I detta fall ansåg stödpersonen att en förändring skett i fyra aspekter och modern att det skett i sex. En stödperson tyckte att hennes ungdoms livssituation var oförändrad och till och med blivit sämre i flera avseenden. Ungdomen själv tyckte att hennes livssituation hade blivit bättre i åtta avseenden, men inte endast med hjälp av YAR.

Till sist fick jag fyra kategorier på skalan från att blivit bättre eller sämre (tabell 2). Bättre står för en förändring till det bättre i minst åtta av de elva aspekter som jag ville få svar på. Resten står för de tre andra kategorierna. Av tabellen framgår att ungdomarnas livssituation hade blivit bättre hos de flesta ungdomarna.

Tabell 2. Bättre, förändrad, oförändrad eller sämre livssituation efter YAR

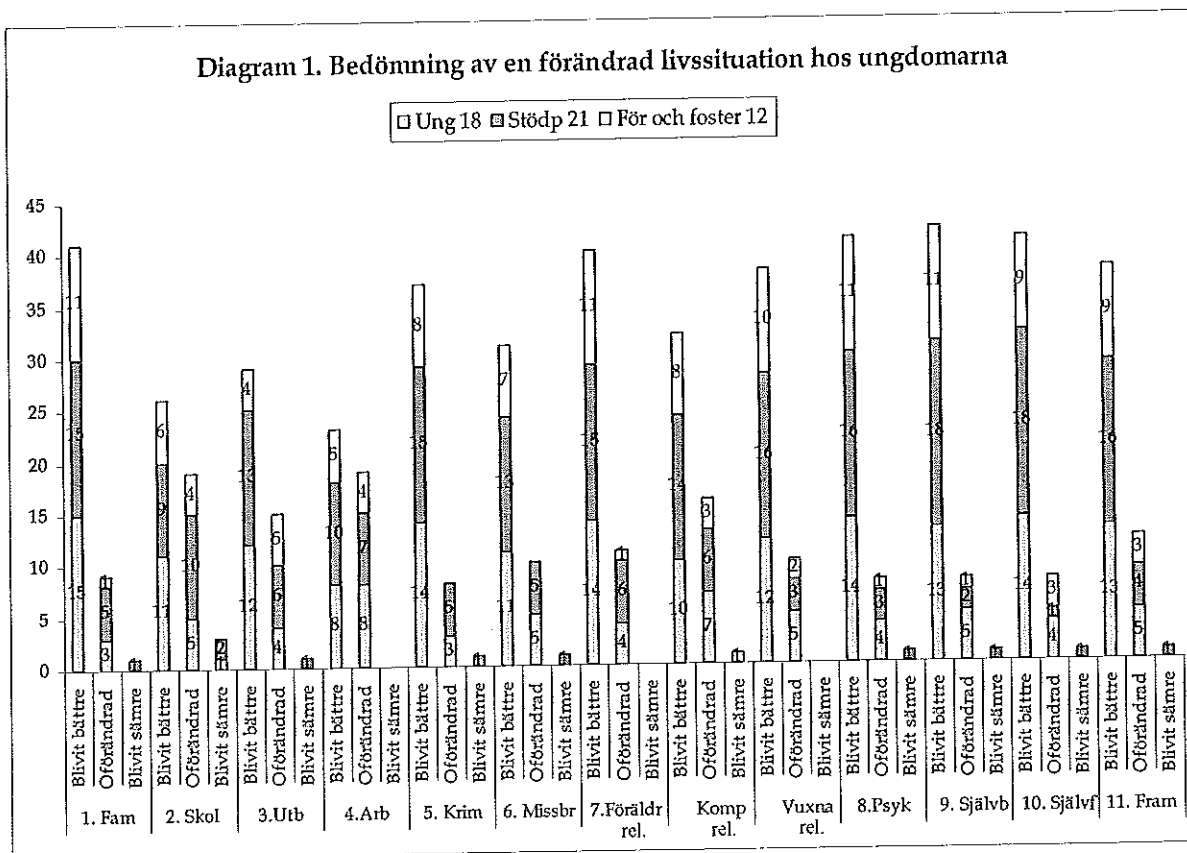
	Bättre 11-8 aspekter	Delvis bättre 7-1 aspekter	Oförändrad	Sämre
Ungdomars bedömning (N 18) av sin egen situation	12	5	1	
Stödpersoners (N 21) bedömning av sin ungdoms situation	16	4		1
Föräldrars/fosterföräldrar (N 12) av sin egen ungdoms situation	9	3		

Av det ovanstående kan man utläsa att svaren följde samma mönster oavsett respondentgruppens storlek. Fanns det någon överensstämmelse i svaren mellan en ungdom och hans eller hennes stödperson? I åtta fall stämde ungdomarnas och stödpersonernas bedömningar i respektive parrelation nästan helt. I dessa fall fanns endast en eller två avvikelser. Det fanns endast två fall där bedömningarna var varandras motpoler mellan en ungdom och en stödperson. Vad detta kunde bero på har jag inget svar.

Även om det fanns ett litet internt bortfall i svaren och även om jag hade några tolkningsproblem rörande vissa svar, framgår av diagrammet nedan att ungdomarnas livssituationer hade förändrats till det bättre i synnerhet vad gäller familjesituation, relationer, psykosocial hälsa, självbild, självförtroende och framtidstro. Många av ungdomarna hade också fått en bättre livssituation rörande problem med kriminalitet och missbruk samt utbildning. Svårast hade tydligen varit att förändra arbetssituationen och

³⁴ Inom YAR har man flera stödpersoner än ungdomar. De finns som reserv om någonting oväntat skulle hända.

skolgången. Värt att uppmärksamma i detta sammanhang är att vad de flesta ungdomarna ville ändra på var faktiskt skolgången och skolresultaten.

Vad skrev ungdomarna om den förändring som skett?

- Jag har blivit mycket gladare och mer positiv person. Jag är bättre på att lösa konflikter med saker & ting istället för att bara skita i det. Jag har mer självkänsla, och allt det här smittar väl av sig på min familj, och det är väl toppen.
- Det är mycket bättre nu, är sambo och har tagit tag i mitt liv. Alla säger att jag är gladare nu.
- Det har blivit mycket bättre. Jag känner mig trygg och behöver inte tänka på problem.
- Det är min relation till mina kompisar och min skolgång som blivit bättre. Men det är inte p.g.a. YAR. Det vet jag.
- Jag har slutat med droger och kriminalitet. Jag har haft det svårt hemma och YAR har inte hjälpt till någonting, det har bara varit jobbigt.
- Min relation till modern har blivit bättre.

Många stödpersoner kommenterade förändringen som ovan att ungdomarna under YAR hade visat att de hade tagit livet mer på allvar än tidigare:

- Tar livet på allvar.
- Bättre helhetssyn.
- Hans tillit till vuxna blivit bättre.
- Är på behandling, tror på sig själv.

- Min ungdom har genom YAR vuxit och ser saker annorlunda, men behöver fortsätta jobba med mig själv.
- Fått eget boende.
- Har blivit lugn, harmonisk och samarbetsvillig.
- Ändrat sitt sociala beteende. Tänker framåt och känner att hon är värd något, betyder något.
- Hon ger ett lyft i omgivningen. Tar för sig och vill och förstår att hon kan och är värd så otroligt mycket.
- Vad gäller familjen har det varit upp och ner under året. Tendensen är dock bra. Ungdomen uppvisar förbättringar inom alla sina målområden: sluta med våld och droger samt sköta skolan.
- Hon skolkar fortfarande mycket från skolan. Hon har slutat helt med misshandel.
- Hon missbrukar fortfarande men har kanske fått lite större insikt om droger. Inget har blivit sämre med YAR.
- Första halvan av tiden gick bra med flera framsteg. I slutet av april hände något och allt blev omkullkastat.
- Han har kommit till insikt om sin livsstil vad som är bra och mindre bra och därför tagit steget att flytta från Borlänge för en tid för att kunna vara drogfri
- Hon går nu på individuella programmet. Hon ser på sin skolgång på ett annat sätt nu. Hon ser att det kan leda till någonting hon vill jobba med. Hon har haft ett sommarjobb för första gången. Hon har fått insikter om relationer, och har en bättre relation med sin mamma numera.

Även föräldrarnas kommentarer bekräftade samma sak: att ungdomarna framförallt hade fått bättre självförtroende och självkänsla samt större insikt i livet.

- Med detsamma efter lägerveckan var hon den (nästan) gamla vanliga glada ungen igen. Hennes situation har blivit mycket bättre fast en nergång märkts över sommaren.
- Jag och min dotter har nu bra relation.
- Min son har aldrig varit kriminell eller missbrukare, men har haft ett dåligt självförtroende, som är mycket bättre nu.
- Hon har fått ett mycket större självförtroende och självkänsla.
- Han har växt som människa och fått bättre självförtroende och har även lärt sig att lyssna på andra och har lärt sig att ta vara på sin egen potential.

De flesta beskrivningarna var positiva som framgår av svaren. De bekräftar att ungdomarna hade fått bättre självförtroende och större insikt i sina liv, även om alla inte lyckats uppnå alla sina mål. Vad är det som ungdomarna lyckades förändra i sina liv?

Slutat missbruka och begå brott?

I de officiella dokument som finns om YAR i Borlänge har man lyft fram målet att YAR ska leda till att ungdomarna kan sluta med missbruk och kriminalitet. Ett av utvärderingens syften har således också varit att försöka ta reda på hur det gick med detta mål. Utöver detta vill jag också kasta ljus över vilka andra livsområden ungdomarna gjorde framsteg.

Av samordnarens sammanställningar framgick att:

- alla 22 ungdomar som deltog i uppföljningsprogrammet kom till avslutningen av YAR, vilket inte hänt i något annat land där YAR prövats.
- 18 ungdomar fick feriearbete och 15 slutförde det med goda vitsord
- 5 ungdomar började på Klippans Kontinuitet
- 9 av ungdomarna påbörjade en gymnasial eller eftergymnasial utbildning,

- 2 av dessa gick på Klippan
- 1 som helt varit avstängd i skolan går nu i gymnasiet
- 3 av ungdomarna slutförde en utbildning (grundskola, gymnasium och folkhögskola)
- 2 av ungdomarna fick eget boende under uppföljningsåret
- 6 fick arbete (asfaltläggning, pizzeria, SSAB, lagerarbete och två restaurangjobb)
- 3 fick hjälp på ett behandlingshem
- 2 tog körkort under uppföljningsprogrammet och en strax efter programmet

Om missbruk och kriminalitet var det svårare att få exakta uppgifter från något håll. I de intervjuer som YAR gjorde med ungdomarna före kursveckan angav alla 22 att de någon gång använt alkohol. Sjutton angav att hade missbrukat narkotika. Enligt samordnarens uppgift hade tolv slutat med missbruk av narkotika under YAR och två hade fått återfall samt hjälp vid återfallet. Om tre personer hade man ingen säker vetskap. Två ungdomar hade drogtestat sig frivilligt och de fem ungdomar som gick på Klippan hade drogtestat sig.

Beträffande kriminalitet angav tretton ungdomar, nio pojkar och fyra flickor, att de begått brott före YAR. Flera hade vistats i miljöer där brott begåtts. Enligt de uppgifter som samordnaren hade, hade åtta ungdomar slutat begå brott, varav fyra slutat sälja knark.

Ambitionen med denna utvärdering var också att jämföra de uppgifter som finns inom YAR med de uppgifter som finns i kriminal- och socialregistren. Kontrollen kunde göras endast för tio där ungdomarna hade lämnat fullmakt. Av registerutdragen hos polisen framgick att de tio ungdomar där kontrollen gjordes var sex registrerade för brott innan de deltog i kursveckan. Efter YAR-programmet i december 2002 fanns inga uppgifter om dessa sex personer i det kontrollerade misstanksregistret. Socialregisterutdragen på samma tio ungdomar visade att fyra ungdomar var aktuella för insatser av socialförvaltningens ungdomsenhet före YAR. Insatserna rörde sig om yttrande enligt LUL³⁵ i samtliga fall, därtill förekom även utredningar enligt socialtjänstlagen. I januari 2003 var endast en av dessa personer aktuell inom socialtjänsten. Nio av tio förkom inte i socialtjänstens register efter avslutat YAR. Oavsett om vi hade haft tillgång till alla ungdomars register kunde vi ändå inte ha fått fram hela sanningen, eftersom alla ungdomar som missbrukar eller begår brott inte åker fast för det och därmed inte registreras.

För att få en allsidig bild av YAR-ungdomarnas situation i Borlänge tog jag även kontakt med nyckelpersonerna vid polisen, socialförvaltningen, Hushagsgymnasiet, fältfritidsledarna och frivårdsmyndigheten, socialchefen, resultatsenhetschefen vid Barn och Ungdom och rektorn vid Hushagsgymnasiet. Av dessa samtal, utan att utpeka någon särskild, fick jag veta att det fanns ett antal ungdomar som fortfarande hade uppenbara problem med skolk, missbruk eller kriminalitet. I december 2002 fanns det *snack på byn* om att flera YAR-ungdomar, troligtvis åtta-nio personer, vistades i miljöer där missbruk pågick och brott begicks. Ingen av de intervjuade kunde dock ge exakta uppgifter om antalet eller namn.

Av ovanstående kan man utläsa att uppgifterna om ungdomarnas förändrade livssituationer är något motstridiga. Granskar man YAR:s effekter på ungdomar och deras utveckling utifrån deras utgångsläge och en helhetssyn, och inte endast utifrån missbruk- och brottsperspektivet, har många ungdomar gjort flera viktiga framsteg och utvecklingen gått mot det bättre i många avseenden. Oroande är dock om en del av dem åter har börjat vistas i de riskmiljöer som de ville lämna när de bestämde sig för YAR.

³⁵ Lagen om unga lagöverträdare

Erfarenheter av YAR-programmet

I detta avsnitt sammanställs de svar jag fick av brukarna (ungdomar, stödpersoner, teamledare, föräldrar) och ansvariga (projektledning och medarbetare) samt övriga medverkande beträffande deras personliga erfarenheter av och synpunkter på YAR och dess effekter. Av svaren framkom att de som varit professionellt eller politiskt involverade i YAR hade mest positiva omdömen av YAR, medan sex av de arton ungdomarna och några nyckelpersoner hade en del kritiska synpunkter. Även stödpersoner som var mycket positivt inställda till YAR ville utifrån sina egna erfarenheter ge förslag och råd till hur YAR skulle kunna göras ännu bättre.

Ungdomarna: Nöjda med kursveckan

Varför ville ungdomarna delta i YAR?

- För att få bättre liv.
- För att förändra mitt liv: sluta med droger, slagsmål, misshandel och att spela maskiner.
- För att jag hade mycket som jag hade gått igenom i mitt liv som var svårt och som jag ville dela med mig med andra.
- Jag kände att det var dags att göra nåt, sluta gömma bakom min mask jag hade och visa mitt rätta jag.
- Självt ville jag se om jag kunde göra något åt min situation.

Vilka förväntningar hade ungdomarna på YAR? Några hade mycket stora förväntningar och andra inga alls.

- Att dom skulle hjälpa mig med det jag vill ha hjälp med.
- Att börja tänka ur en annan synvinkel, få bättre självförtroende, dämpa min negativa inställning på allt och alla.
- Jag hade inga förväntningar utan lät dem komma under året.
- Nej, man fick lära sig mycket man inte tänkte på eller visste. Det var bättre än jag trodde.

Blev det som ungdomarna hade förväntat sig? Bland svaren fanns en spridning från att det blivit som jag de förväntat sig eller inte alls. Någon skrev blankt nej.

- Ja, YAR har stöttat och hjälpt ...
- Ja, men det var jag själv som gjorde att det blev så.
- Nja, inte riktigt. Man får kämpa vidare.
- Nej, det var sämre än jag trodde. Det var bra på lägret (kursveckan) med Mark och Chia, men inte uppföljningen.
- Ja, fast bättre.

Vad hade ungdomar lärt sig med hjälp av YAR? De flesta skrev flera saker. En skrev mycket kort: *Kan ej förklara*. Utöver att man slutat med droger eller åter påbörjat skolan skrev de att de hade börjat tänka på ett annat sätt, *tänka efter före*. Många skrev att de hade fått bättre självförtroende och börjat lita på andra människor.

- YAR har fått mig att sluta med droger. Innan jag slår någon tänker man vad man gör.

- Bättre självkänsla, att prata inför folk, inte tro så negativt om främmande folk.
- Att förstå mig bättre.
- Att stå på mig och har även fått bättre självförtroende (inte bara YAR:s förtjänst.)
- Mycket grejer. Jag har fått mycket bra relation med folk. Jag kommer överens med folk som aldrig gjort förut.
- Vad livet handlar om.
- Stå för mitt ord. Prata bara för mig själv. Lita på människor. Våga ta andra vägar. Sätta upp mål och jobba med dem.

Hur hade ungdomarna använt det som de lärt sig?

- Det jag har lärt mig har jag använt i vardagen.
- Ja, hemma och i skola och på jobbet.
- Satt gränser och ställt upp och pratat inför min klass som jag aldrig gjort förut
- Jag har använt det i alla situationer, ... hanterat temperamentet för det mesta och relationen till mina föräldrar har blivit lite bättre, men skolan går varken bättre eller sämre.
- Är sams med mamma, kan ta kritik, men mitt humör svänger lite till och från, fast inte lika som innan.
- Jag lovar inget som jag vet att jag inte kan hålla. Och sätter upp delmål allt eftersom.
- Har jobb, går i skolan och pratar med folk.

Få hade skrivit närmare om på vilket sätt de lyckats uppnå sina mål. De flesta skrev dock om att deras livssituation hade blivit bättre. En tyckte att YAR inte hade hjälpt till någonting, utan det bara hade varit jobbigt. Bland de positiva kommentarerna stod följande:

- Det har blivit mycket bättre. Jag känner mig trygg, behöver inte tänka på problem.
- Jag har fått bättre relation med mamma. Jag kan hantera dåliga situationer och är öppnare.
- Jag har blivit mycket gladare och mer positiv person ...
- Jag är mer öppen än förut och har äntligen kunnat bli kär.

Vad hade fungerat inom YAR? Enligt ungdomarna hade kursveckan fungerat mycket bra. Flertalet, de som lyckats bra med YAR, var mycket nöjda med det mesta, medan sex ungdomar var mycket kritiska, uttalat mot uppföljningsprogrammet. Även de som var missnöjda med YAR i allmänhet ansåg att kursveckan var behållningen.

- Det mesta, jag vet inget som inte har fungerat.
- Inget, bara drygt. Bara första veckan med Mark Charley var bra, resten skit.
- Kontakten med min stödperson. Fast datum, stöttning, uppbackning, frivilliga som engagerade sig, teman.
- Allt.

Vad som inte hade fungerat inom YAR var enligt vissa ungdomar deltagandet, uppföljningsprogrammet och mötena under uppföljningsprogrammet. Att så många ungdomar slutade komma på möten hade varit en besvikelse. Men det fanns också de som ansåg att allt hade fungerat.

- Synd nog slutade massa ungdomar komma på mötena ...
- Mötena under uppföljningsprogrammet var totalt värdelösa. Jag tycker att inte att jag har fått något ut av dem.

- Jag tycker att allt har fungerat för mig.

Även deltagandet hade varit hade varierat mycket. Bland svaren kunde jag finna alla grader av deltagande. Några hade varit på nästan alla möten, medan några gått sporadiskt. Någon påpekade att trots att hon inte hade varit på möten, som man borde, hade hon haft en bra kontakt med en stödperson. En tyckte att kursveckan hade varit en tillräcklig insats för henne.

- Seriöst. Jag har tagit det här på allvar.

- Dåligt på mötena. Bra med stödpersonen.

- Jag har inte deltagit 100 % för jag kände på mig att det inte hade gjort någon skillnad.

Vad hade YAR betytt för ungdomarna? Även här var svaren motstridiga. En person som under programmet slutat med såväl droger som kriminalitet tyckte trots detta att YAR inte hade betytt något. Tydligt hade YAR inte lämnat någon utan att beröra en, inte ens den mest missnöjda. Även en negativ erfarenhet kan ha en betydelse. Den kunde också stå för en annan besvikelse under YAR än själva programmet.

- Det har betytt något bra eftersom jag har uppnått allt vad jag ville i mitt liv.

- Mycket, YAR-lägret glömmet jag ALDRIG. Att det finns möjligheter att förändra sitt liv, om man bara vill.

- Inget, som sagt, bara kursveckan fick mig att se en annan sida. Året har varit ett helvete.

- Jag vet inte. I början betydde det mycket. Jag lärde mig mycket av Mark, Chia och han som var på några möten från England.

- Det har betytt mycket. Jag har blivit en bättre människa.

- Ingenting. Det är bara drygt när man ska gå upp till mötena och när man har en stödperson som inte förstår någonting.

Vilka råd ville ungdomarna ge om man skulle genomföra ett nytt YAR-program i Borlänge? Enstaka ungdomar tyckte att programmet var bra som det var. Flera tyckte att man skulle behöva göra uppföljningsprogrammet mer intressant. Några ville ersätta de svenska ledarna med YAR-konsulterna (Mark, Mike, Chia eller Will). Flera ungdomar önskade att projektledningen skulle ta bättre vara på ungdomars erfarenheter och involvera dem bättre i YAR. Nedan ges några av råden.

- Ha inte ett års uppföljningsprogram. Det räcker med MAX ett halvt år. Läs inte bara på papperet. Var lite gladare mot ungdomar. Ring inte och tjata så mycket, försök förstå ungdomarna i stället. Ta hit Mark, Mike och Chia, dem igen. De hade störst inverkan.

- Använd sådana som redan har gjort programmet i några år och sortera ut alla jobbige stödpersoner som inte fattar något.

- Mötena skall vara oftare. Det ska vara lite strängare när man håller på med uppföljningen.

- Mer intresse för mötena.

- Gör om mötena så att de kan bli roligare.

- Inte ha för höga förväntningar. Sen är resten helt okej.

- Tycker att de ska lägga pengarna på KRIS. Men om dom ska, så tycker jag dom ska lyssna mer på oss och inte bara läsa sina papper.

- Att de ska lägga upp programmet precis som dom har gjort.

- Jag har inga råd, men dom som har varit med på YAR av ungdomarna ska få vara med och hjälpa till.

Av ungdomarnas svar kan man utläsa att de uppskattade kursveckan mest. Mötena under uppföljningsprogrammet hade av svaren att döma inte varit lika engagerande. Några tyckte till och med att deltagandet i YAR inte betytt någonting. Sammanfattningsvis önskade ungdomarna mer intressanta möten, större lyhörddhet för ungdomarnas egna erfarenheter, mer ungdomsinflytande och erfarna YAR-konsulter som uppföljningsledare.

Problem redan i åldern av 13-14 år

För att få en mer fördjupad förståelse av ungdomarnas svar i frågeformuläret intervjuade jag tre ungdomar i grupp och fem ungdomar per telefon. Fyra av dessa var samma personer. De som ställde upp för intervjuer hade positiva erfarenheter av YAR. Jag hade också velat intervju en som hoppade av i slutet av kursveckan och en som hade negativa erfarenheter av YAR. De ställde dock inte upp på att bli intervjuade.

Beträffande ungdomarnas bakgrund fick jag veta att de hade fått problem redan när de var 13-14 år gamla. I två fall, där problem uppdragats av de professionella före YAR, hade ungdomarna lyckats antingen manipulera urinprovet eller sina föräldrar för att slippa utsätta sig för ett sådant. Alla hade velat hemlighålla sina problem inför sina föräldrar, några även under YAR-programmet.

Jag ville veta närmare vad det var som fick dem att bestämma sig för att delta i YAR. De introduktionstillfällen som hade organiserats hade väckt deras intresse. Antingen hade de blivit tipsade av fältfritidsledare, någon av socialförvaltningen, fosterhemmet eller ungdomsteamet om YAR. Någon hade gått dit av egen nyfikenhet. Vad fick dem att ta det slutgiltiga ställningstagandet? Det fanns många motiv. De flesta kände innerst inne ett behov av att göra något åt sin livssituation som inte var bra. Två hade sökt hjälp en längre tid. En pojke hade utan resultat väntat i ett år att få komma in på ett behandlingshem. En flicka hade länge burit med sig en längtan att göra upp med sitt förflutna. En hade gått på ett introduktionstillfälle, men ansåg att det inte var något för honom. Men dagen därpå åkte han fast för ett brott och detta fick honom att ändra sig.

Jämfört med många vuxna, som i början av YAR-programmet tyckte att den engelska videofilm som visades om YAR:s kursvecka på olika introduktionstillfällen var nästan avskräckande, tyckte ungdomarna att den var jättebra. Varför? De intervjuade ungdomarna tyckte att de genom videofilmen fick en upplevelse av att de inte var ensamma om sina problem, när de fick höra de brittiska ungdomarna berätta om sina problem i filmen. Videofilmen om YAR hade också gett en bild av att YAR verkade vara något annorlunda och häftigt.

Vad var bra med YAR? Ett svar: *Inom YAR bestämmer man själv. Ingen tvingar en. Men man fick hjälp på traven.* De intervjuade ungdomarna tyckte som många andra att kursveckan var bra, men inte i starten. De första dagarna på kursveckan hade bara varit jobbiga. De var krävande såväl fysiskt som psykiskt. Det hade också varit svårt att börja prata om sina problem inför alla. Även den bevakning som fanns dygnet runt, och som enligt ungdomarna i vissa avseenden gått till överdrift, hade ungdomarna erfarit som jobbig men efter uppföljningsprogrammet som nödvändig och bra. I backspeglarna ansåg de att det var bra med struktur och ordning samt regler. Annars skulle fler än två ha smitit från kursen. De intervjuade ungdomarna uppskattade YAR-konsulterna som enligt dem var mycket erfarna och duktiga i sättet att leda kursen: *De fick en att tänka igenom allting. De var bra på att snacka om problem.*

Sammanhållningen och gemenskapen under kursveckan uppskattades också. Kursveckan hade utmanat dem att släppa på sin rädsla och börja lita på folk igen. Det bästa med YAR hade för de intervjuade varit att de hade fått en chans att titta närmare på hur man levtt sitt liv och hur man vill leva samt att så många brydde sig om dem och gjorde sin insats

utan betalning. Det hade varit *en jättegrej*. Det sämsta var att de inte fick sitt exemplar av den videofilm som gjordes av kursveckan på Saxenborg.³⁶ Ungdomarna var mycket besvikna. Själva tyckte de att filmen var oerhört viktigt för dem. De tyckte att tittandet på den skulle fungera som en påminnelse av de mål som de satte under kursveckan.

När jag frågade om skillnaden mellan socialt arbete på socialkontor och YAR fick jag höra att socialsekreterare inte hade den helhetssyn och den erfarenhet som YAR-konsulterna och stödpersonerna hade av hur ungdomarna egentligen har det. YAR-programmet uppfattades som ett starkare program än socialtjänstens insatser. Det var mer intensivt, eftersom det fanns uppföljning på ett år och stödpersoner som *pushade*. Att man kunde ta kontakt med stödpersonen när som helst uppskattades högt samt att stödpersonerna gjorde detta utan betalning. En ungdom sade att socialarbetare har *bokkunskap*, men inte kunskap om den verkliga situation som ungdomarna lever i. En konstaterade att socialsekreterarna inte vet vad ungdomars problem egentligen handlar om. Denna ungdom hade haft en stödperson som själv haft liknande problem i sin egen ungdom.

Hur såg de intervjuade ungdomarna på sin framtid? Alla hade en positiv framtidssyn: de ville få ett bättre liv. Var och en hade någon framtidsplan. En vistades på ett behandlingshem för att få en ny start i livet, en annan hade börjat en gymnasieutbildning, en tredje ville åka tillbaka till det land han kom från och en fjärde arbetade för tillfället. Hon ville förvärva en gymnasiekompetens i framtiden. En femte gick i skolan och *såg ljusi på framtiden*. Hon hade slutat dricka och led inte längre av rädslan av att tala inför sin klass: *Tidigare trodde jag att alla andra kan, men inte jag själv*.

Stödpersonerna: Mycket bra, men kan göras bättre

Alla 22 av de 24 stödpersonerna som svarade hade utöver de positiva erfarenheterna förslag till hur man skulle kunna göra YAR ännu bättre i Borlänge. En stödperson sammanfattade sin erfarenhet av YAR kort och koncist så här: *Mycket bra, men kan göras bättre*.

På frågan om varför respektive person ville bli stödperson fick jag fyra typer av svar: stödpersonerna hade velat göra något för ungdomar i Borlänge, ta sin del av ansvaret för den situation som rådde, dela med sig sina egna erfarenheter eller att vederbörande hade blivit tillfrågad när det saknades en stödperson. Stödpersonerna hade därmed såväl allmänna som personliga motiv till sitt åtagande. För de flesta hade valet av att bli stödperson varit ett aktivt val.

- *Det lät som ett så spännande projekt när jag hörde talas om det. Jag kände också att jag ville göra en insats för ungdomar och här fick jag en möjlighet till det. Dessutom ville jag ha denna personliga utveckling som jag fått (som jag förstod att det skulle innebära) att få växa som människa.*

- *Jag tycker om ungdomar och ville fungera som ett stöd i utvecklingen av enskild individ. Bidra till ett bättre samhälle ...*

- *Jag kände att man talar negativt om dagens ungdom. Därför ville jag sätta mig in i ungdomarnas problem. Man kan inte bara klaga på samhället.*

- *Jag fick information om programmet. Tanken väcktes och jag beslöt mig för att delta eftersom jag helt enkelt ville kunna dra mitt strå till stacken vad gäller förhållandena inom Borlänge kommun. Här kom möjligheten och jag tog den.*

- *Nytt, spännande projekt. Tänker mig en framtid i Borlänge. För mina barns skull. För mitt företags skull. För min egen skull.*

³⁶ Ungdomarna hade gett tillåtelse till att kursveckan får filmas, men det uppstod oklarhet om huruvida filmen skulle spridas. Ungdomarna hade förstätt att de skulle få var sitt exemplar, medan YAR-projektledningen ville använda den endast i utbildningssyfte. Ungdomarna var inbjudna att se filmen på YAR-kontoret.

Ingen av stödpersonerna var negativt inställd till YAR, även om alla inte var nöjda med alla delar i programmet. YAR hade varit en positiv erfarenhet för alla, även om det har tagit mer tid i anspråk än stödpersonerna hade räknat med från början. Deltagandet i YAR hade varit utvecklande, lärorikt, engagerande och till och med glädjefullt och roligt. Stödpersonerna skrev att de hade blivit rikare på erfarenheter, fått nya insikter, bättre förlämningsmod, till och med bättre självförtroende och framtidstro. Stödpersonerna hade lärt sig olika saker. Någon hade blivit bättre på att lyssna och en annan på att se skillnaden mellan positiv och negativ stress. Många skrev att de hade fått djupare insikter i ungdomars livssituationer i allmänhet och i invandrarungdomars livsvillkor och kultur i synnerhet. Bland negativa erfarenheter nämndes tidsbristen och att många hade känt sig splittrade mellan egna och YAR:s krav. Någon medgav också att man inte riktigt orkat med uppgiften som man önskat.

Bland det som hade fungerat bra inom YAR nämndes kursveckan, lokalerna, service, mat, organisation och genomförande. De team som fick beröm var produktions-, mötes- och ungdomsteamet. Innehållet och teman på lördagsmötena nämndes också på plussidan samt att samordnaren och uppföljningsledaren hade hållit ihop programmet. Sammanhållningen mellan stödpersoner hade också fungerat bra. Alla team hade dock inte fungerat lika väl. YAR ansågs ha haft ett gott rykte på stan. Inte minst hade ungdomarna gjort många framsteg och utvecklats. Därutöver hade YAR främjat folklig organisering och ideellt/frivilligt arbete i samhället.

Det som inte hade fungerat enligt stödpersonerna var närvaron på mötena, tillämpningen av reglerna och disciplinen. I synnerhet fick smågruppsmötena på onsdagar kritik. De hade inte fungerat. Ledningen kritiserades för icke-stringent ledarskap samt otydlighet kring misstagsprocessen och hanteringen av videofilmsfrågan. Även språkbruket inom YAR fick kritik. Det ansågs vara för abstrakt och icke-svenskt. Någon enstaka person hade inte fått tillräckligt med feedback från projektledningen. Stödpersonerna gav följande råd till kommande YAR-program:

- bättre information om YAR och vad som krävs av stödpersonerna
- raka och tydliga besked
- flera stödpersoner med större spridning av yrkesgrupper och livserfarenheter
- mer utbildning för stödpersoner
- fastare regler och konsekvent disciplin
- tuffare och mer entusiasmerande pedagogik
- mer inlevelse i och inlyssnande attityd till ungdomar
- flera engagerande aktiviteter för ungdomar och flexibilitet
- inled dem till insikt
- uppföljningsprogrammet får ej vara "alltför svenskt"
- började det med "buller och bång"
- stärk teamkänslan
- halvvägskontroll av uppföljningsprogrammet
- mer stringent ledarskap
- mer information om YAR ut till samhället
- använd erfarenheterna av det första programmet för kommande program

Ett citat från en stödpersons svar sammanfattar det mesta av det ovan sagda:

Ge 100 procent en gång till och 100 procent ytterligare en gång. Stärk teamkänslan så att alla får ett bättre stöd i denna. Se över delar i uppföljningen så att det kopplar mera till kunskaperna som erhöles på kursveckan och utmana ungdomarna i uppföljningen så att dom får kämpa hela vägen och inte tappar farten. Var tuffare speciellt i kursrummet! Flexibilitet i uppföljningen så att det som är aktuellt för ungdomarna just nu får ta plats oavsett program för dagen!

Föräldrarna: Syftet är bra, men föräldrarna står utanför

Svaren från föräldrarna är inte representativa, eftersom jag endast fick svar från fjorton föräldrar och två fosterföräldrar rörande tolv ungdomar. Trots bristen på representativitet är deras synpunkter av vikt i denna utvärdering. Jag deltog också i ett föräldramöte, där fem föräldrar deltog. En förälder påpekade redan då, när jag delade ut frågeformuläret, att det kommer att vara svårt att svara på frågorna eftersom man som föräldern inte har haft insyn i hela YAR-programmet. Så här svarade några föräldrar hur de såg på YAR.

- Syftet är bra, men som förälder står man utanför. Allt är "luddigt" på grund av tystnadsplikten.
- Ett bra, intressant och lärorikt program, ett stort tack till stödpersonen.
- Intressant projekt. Extra stöd åt både barn och föräldrar.
- Lägret var verkligen viktigt för min dotter. Det har gett henne så mycket.
- Ett bra projekt.

Trots dålig uppslutning till föräldramöten tyckte en förälder att föräldramötena hade varit jättebra. Antalet deltagande föräldrar/fosterföräldrar hade varierat mellan två och tolv.

Hur hade YAR påverkat sonens eller dotterns livssituation? Av svaren att döma hade familjesituationen påverkats och förändrats till det bättre. Såväl föräldrar som fosterföräldrar skrev att deras ungdomar hade fått bättre självförtroende och självförståelse, vilket ansågs vara ett viktigt led för att ungdomarna skulle lyckats sluta med missbruk eller kriminalitet. Några påpekade också andra aspekter som att ungdomarna blivit bättre på att ta vara på sin potential eller tro på sin egen inre styrka.

- Hon trivs med livet just nu. Vi har som jag tycker, en bra relation.
- Vår son har växt som människa, har fått bättre självförtroende och har även lärt sig att lyssna på andra och har bättre lärt sig att ta vara på sin egen potential.
- Hon har fått en inre styrka.

Vad hade sonens eller dotterns deltagande betytt för föräldrarna? Några gav allmänna svar som att *väldigt mycket*. Andra påpekade att de som föräldrar hade fått *hjälp på vägen* eller att *ungdomens utveckling gått snabbare framåt i och med programmet*. För en ungdom hade första tiden inom YAR varit mycket bra, men sommaruppehållet hade inneburit en tillbakagång i utvecklingen.

Vad hade fungerat inom YAR? Några tog upp kursveckan och andra stödpersoners betydelse. En konstaterade att *inget runnit ut i sanden trots att det gått upp och ner*. Vad som inte hade fungerat var enligt föräldrarna smågruppsmötena på onsdagar, uppslutningen till föräldramötena och disciplinen kring deltagandet. Beträffande eget deltagande verkade det som att ingen av föräldrarna haft möjligheten att vara med på alla möten på grund arbetstiderna, tidsbrist eller sjukdom.

Vilka förslag gav föräldrarna och fosterföräldrarna inför nästa YAR?

- Satsa mer på lägret och lyssna på ungdomar. Ha inga favoriter.
- Var mer "nogräknade" i rekryteringen av stödpersoner och ge mer förhandsinfo vad som krävs av en stödperson: engagemang och stabilitet under lång tid.
- Lättare språk, fråga ungdomar vad de vill, hårdare linje om bortavaron.
- Bjud föräldrarna på ett möte tillsammans med ungdomarna så att de tillsammans kan diskutera hur man kan hantera olika situationer som kan uppstå under vägen.
- Föräldravandringar tillsammans fredag-lördag.
- Lyssna på ungdomar, låt dem komma med förslag.
- Ta vara på ungdomars kunskaper om YAR.
- Satsa mer på ungdomar redan i tidiga skolåldern.
- Fortsätt som det är nu, mycket av det är bra som det är nu.

- Fortsätt i samma anda. Fortsatt kamratstöd efter YAR-programmet.

Såväl ungdomar som föräldrar önskade mer inflytande i YAR. Åtminstone kom detta fram i de svar som jag fick. I andra länder där YAR prövats har före detta ungdomar aktivt deltagit i programmen, medan formerna för föräldramedverkan inte har utvecklats. Som jag har förstått har föräldramedverkan inte varit lika aktuell där som i Sverige. Ett skäl kan antagligen vara att ungdomar som utanför Sverige deltagit i YAR i många fall har saknat föräldrar och andra nätverk. Trots många problem har de svenska ungdomarna fortfarande kvar sina föräldrar och andra sociala nätverk som fungerar. Kravet på inflytande och insyn kan vara tecken på att svenska föräldrar vill ha öppenhet och insyn i de program som rör deras barn.

Teamledare: Utveckla teamledarrollen och ett mini-YAR

Teamledarna fungerade som en länk mellan projektledningen och stödpersonerna. De var fyra personer, tre män och en kvinna, i olika åldrar. Alla hade olika yrkesbakgrunder, men erfarenhet av ledning och arbete med ungdomar i någon form. Gemensamt för alla fyra var intresset för ungdomar och att göra något åt den bekymmersamma situation med kriminalitet och missbruk som fanns i Borlänge. De ville göra en konkret insats i stället för att bara prata om hur eländigt det var.

Teamledarna hade organiserat sitt arbete och skött detta på varierande sätt. Villkoren för teamledarna hade också varierat. Två av teamledarna gjorde sin insats delvis på arbetstid och två helt frivilligt. En person förtydligade att även om han fick göra vissa insatser på sin arbetstid gjorde han de flesta insatserna utan betalning. Det som skedde utanför kontorstiden på kvällar och helger fick han inte någon ersättning för. Hur många timmar fick stödpersonerna arbeta? Uppskattningsvis avsattes minst 24 timmar per månad bestående av tolv timmar för möten (fredags-, onsdags- och lördagsmöten) samt minst tre timmar för respektive ungdom per vecka. Därutöver hade stödpersonerna en rapporteringsskyldighet till teamledarna och de i sin tur till projektledningen. Denna tog också tid.

Roller som teamledare/stödperson uppfattades av teamledarna närmast som coach, en mental tränare i ett lag, inte som mentor.³⁷ Inom YAR är stödpersonen en i YAR-laget, en som stöttar och leder ungdomen mot de mål som ungdomen hade satt upp. Att vara stödperson handlade om samtal men inte någon samtalsterapi. Man följde upp ungdomens utveckling och påminde om deras mål inom ramen för de anvisningar som YAR gav. När jag frågade om stödpersonerna hade blandat sina roller med socialarbetar- eller behandlarroller, var teamledarna ganska övertygade om att det inte var så. Men några av stödpersonerna hade haft problem med att sätta gränser i sin roll. Oroande för teamledarna hade snarast varit att alla stödpersoner inte stod kvar i sitt åtagande, inte höll kontakt med ungdomarna eller rapporterade till teamledarna som avtalat. Arbetet som stödpersoner uppfattades som praktiskt arbete här och nu.

Om YAR-processen sade teamledarna att en nedgångsperiod kom tre månader efter kursveckan. Detta lär vara en allmän erfarenhet av YAR oavsett land. Tiden efter såväl jul- som semesterledigheten hade varit turbulent likaså sommarperioden med undantag av sommarjobben. Sommarperioden kom olyckligt för många. Det hade varit svårt att få tag i stödpersoner, ungdomar och projektledningen på grund av semestrar och sjukdomar. Det hade också varit svårt för några ungdomar att delta i YAR på grund av det sommarjobb de

³⁷ Mentor behöver inte vara ett inom ett lag, men coachen är det. Coachen inom YAR var för teamledarna en sorts mental tränare för ungdomar.

hade. Efter sommaren tyckte teamledarna att det var som att börja om på nytt. Det gick inte att ta igen det som ungdomarna hade förlorat under sommaren. Teamledarna önskade ett annat upplägg inför nästa YAR-programmet så att man avslutar YAR i slutet av maj.

Den händelse som enligt teamledarna hade stört uppföljningsprogrammet på ett mycket olyckligt sätt var hanteringen av den videofilm som skildrade kursveckan på Saxenborg. Enligt teamledarna var otydligheten från ledningens sida kring filmen en utlösande faktor till att ungdomarna slutade komma på möten.

Lördagsmöten och fredagsmöten hade fungerat ganska väl, men smågruppsmötena på onsdagarna fick kritik. De betraktades som viktiga, men ostrukturerade. Några lördagsmöten hade varit för abstrakta så att ungdomar hade tappat uppmärksamheten och motivationen. Att införa smågruppsdiskussionerna på lördagsmöten hade varit bra, medan den bristande närvaron var ett stort problem. Enligt teamledarna hade uppföljningsledarna inte ställt tydliga krav på och släppt de skolkande ungdomarna för lättvindligt.

Teamledarna föreslog att mistagsprocessen ska tas bort om den inte används konsekvent. Den ansågs vara stel, byråkratisk och felöversatt från början.

Utveckla teamledarrollen

Hur hade teamledarrollen fungerat? Det hade varit svårt att få in rapporter och i vissa fall hade inte kontakten med stödpersonerna fungerat. Var och en hade löst kommunikationsproblemen på sitt sätt. Det förslogs att alla stödpersoner skulle ha e-post, vilket ansågs underlätta kommunikationen för alla parter.

Teamledarna resonerade också kring hur deras roll skulle kunna utvecklas. Ett förslag var att göra den till en fristående uppgift där teamledaren skulle få koncentrera sig på att leda teamet. Att både hinna med att ta hand om sin ungdom och sitt team ansågs ta för mycket tid i anspråk. Under uppföljningsprogrammet kom utvecklandet av själva teamarbetet på undantag.

I slutdiskussionen om YAR tog teamledarna upp frågan om behovet av karismatiska och spännande kursledare även under uppföljningsprogrammet, sådana som kan locka ungdomarna till sig och ta tag i dem. Enligt teamledarna förväntade ungdomarna av de svenska uppföljningsledarna liknande egenskaper som YAR-konsulterna hade på kursveckan.

YAR ansågs vara ett bra program. Kursveckan fick mycket beröm, i synnerhet avslutningen som hade varit mycket bra – *mäktig*. Uppföljningsprogrammet fick kritik, Framför allt kritiserade teamledarna att man hade släppt på reglerna och disciplinen. *Oavsett bristerna sas det att om tolv till femton ungdomar klarar sig genom programmet med beröm godkänt måste det vara en enormt hög framgångsprocent.* Ingen ungdom hade *fallit ur*, även om alla inte klarat av samtliga sina mål. Teamledarna var medvetna om att det i kommunen fanns professionella som var kritiska och de som inte förstod vad YAR var för ett program. Själva tyckte de att YAR hade varit mycket lärorikt och utvecklande.

Ett mini-YAR

En teamledare föreslog ett mini-YAR för ungdomar i klasserna 7-9 i skolans regi, ett YAR som inte är lika hårt och utlämnande som YAR för de äldre ungdomarna. Hur skulle ett mini-YAR se ut? Det skulle kunna vara ett program där man arbetar med de viktigaste teman som togs upp på kursveckan men på familjenivå, inte på den problemlivnivå som de äldre ungdomarna hade. Att redan i 13-14 åldern få titta på sina liv och sin skolgång på ett ansvarsfullt och utvecklande sätt tyckte denna teamledare kunde vara bra för de flesta skolungdomar.

Inför nästa YAR rekommenderade teamledarna att ledningen borde ta del av de erfarenheter som nu finns och aktivt engagera de ungdomar och volontärer som verkat inom YAR.

Ville teamledarna fortsätta som teamledare och stödperson i fortsättningen? Ingen ville fortsätta i samma roll, men i någon annan form. En var säker på att han ville fortsätta inom YAR och två var villiga att värva stödpersoner på sina arbetsplatser. En hade flyttat till en annan ort i slutet av YAR.

Projektleddningen och medarbetare: Se utvecklingsmöjligheterna i stället för problemen

Vad sa projektleddningen, enhetschefen och samordnaren och de närmaste medarbetarna administratören/samordnarassistenten och uppföljningsledaren inom YAR, om processen, resultat och effekter? Tre av dem hade varit med i YAR från början, medan uppföljningsledaren kom in i YAR sensommaren 2001. Gemensamt för alla fyra var att de ville se framåt och tala om utvecklingsmöjligheterna istället för brister och problem.

Erbjuder att se möjligheterna i livet

Administratören/samordnarassistenten (A/s) engagerade sig för YAR våren 2001. För henne fanns bara två val: antingen sitta hemma och klaga eller göra något åt det man var missnöjd med. Hon valde det senare. Under första året var hon ledare för mötes- och informations-teamet som volontär och under hösten 2001 blev hon anställd som A/s vid YAR för samma funktion.

Möteteamet har under hela YAR-programmet haft ansvar för att organisera de praktiska förutsättningarna för alla typer av möten, från lokalbokning till att laga mat och kopiera papper. Inom YAR lämnas inget åt slumpen vad gäller det fysiska rummet. På varje möte måste allt vara på sin plats som på en högklassig konferens. Därför är möteteamets roll mycket viktig och central från början till slut.

Enligt A/s är YAR-programmet *suveränt: det erbjuder att se möjligheterna i livet*. Det är inte heller dömande eller anklagande. Bra med YAR var enligt henne att det fanns så många vuxna volontärer som ställde upp frivilligt. Betecknande för YAR var enligt hennes uppfattning att ungdomarna inte bara är problem *utan personer med möjligheter*.

Enligt A/s hade programmet fungerat: alla ungdomar kom på avslutningen och tretton ungdomar hade uppnått sina mål. *Mitt team har (skratt) fungerat exemplariskt*. Det var några saker som inte hade fungerat. I början, under YAR:s första år, tyckte hon att YAR inte lyckades använda de professionella som hade en daglig kontakt med ungdomar på ett effektivt sätt i värvningen av ungdomar. En nackdel var också att hon som ledare för möteteamet inte visste vad hon hade för budget att röra sig med. Det hade varit svårt planera och att ha framförhållning eftersom projektet var nytt. Även om det hade varit många akututtryckningar hade YAR lyckats fixa dem. A/s ville fortsätta och vara med att utveckla programmet. Hon ville ha mer kvalificerade arbetsuppgifter och få mer ansvar samt möjligheter till att utvecklas. Hon förmodade att det blir lättare att jobba med YAR nästa gång, eftersom man nu vet vad programmet handlar om.

En möjlighet i möjligheten till förändring

Uppföljningsledaren (UL) blev i augusti 2002 anställd som ungdomsbehandlare på ungdomsboende inom socialförvaltningens öppenvård. I samband med anställningen fick han en fråga om intresset för att börja arbeta inom YAR på sina andra halva av den nya tjänsten.

Programmet verkade spännande och han blev uppföljningsledare tillsammans med samordnaren. Han hade deltagit i kursveckan, men var inte tränad för uppgiften som uppföljningsledare.

Som uppföljningsledare fick han tillsammans med samordnaren ta ansvar för uppläggning av uppföljningsprogrammet. I detta ingick att planera innehållet för varje tema, leda fredagsmöten med stödpersoner samt lördagsmöten för såväl ungdomar som stödpersoner. Rollen som uppföljningsledare hade under uppföljningsprogrammet varit mer eller mindre utforskande beträffande arbetsuppgifter och ansvarsområden.

Vad var YAR för ett program för UL, som hade en yrkesbakgrund som behandlade och inte varit med under YAR:s första år? Samhällsmässigt ansåg han att det var ett program som väckte *oanade krafter hos människor*, som exempelvis frivilliga som inte annars kommer till tals. YAR väcker också till en medvetenhet om att ungdomars problem inte endast är socialtjänstens, skolans eller polisens särskilda problem, utan ett gemensamt samhällsproblem. *Det fanns ingen flummighet i YAR* sade han, även om utomstående kan tycka det. Uppföljningsprogrammet har en mycket klar struktur månad för månad. En styrka i YAR var enligt UL att det är ett mycket konsekvent program: *det som är sagt, gör vi och fullföljer det oavsett problem. Vi gör det bästa av situationen och överbrygger det negativa även om man ibland skulle vilja ge upp.* För UL var YAR *en möjlighet i möjligheten att förändra*. Att vara uppföljningsledare var att vara del i denna förändringsmöjligheten. YAR hade öppnat möjligheterna, att få ungdomarna se dem, inte endast att tala om dem. Det var poängen i *YAR-tänket* enligt honom.

YAR var enligt honom inte något behandlingsarbete i den professionella bemärkelsen. Volontärerna kan inte bedriva professionellt behandlingsarbete och är inte heller avsikten. Uppföljningsledaren är inte heller någon behandlare utan mera av en *se-och-säg-människa*, som inom YAR betyder att se vad ungdomarna håller på med och ta upp det med dem. Även om YAR inte är en ren behandlingsform kan det sätta igång en behandlingsprocess. För UL var YAR en strukturerad form av socialpedagogik med tydliga mål att fylla, ibland en ganska konfrontativ sådan. Uppföljningsprogrammet kunde enligt honom ha varit tuffare: *Jag skulle ha önskat att vi hade kunnat vara tuffare, men vi hade inte den erfarenheten och träningen.* Han var medveten om att många ungdomar önskade mer av uppföljningsledaren än han kunde ge.

Vad är det som hade fungerat? Möteteamet hade fungerat *sagolikt bra*. Genom YAR har många ungdomar fått se att de har en plats i samhället och att det finns en möjlighet för dem. Programmet hade även visat att det finns många som bryr sig, inte enbart enstaka fältare eller eldsjälar. YAR hade enligt honom gett en möjlighet till en helt annan typ av dialog där ungdomarna är beredda att lyssna. Kursveckan beskrev UL som *att ta sats för förändringen*. Den gav alla möjligheter till inre konversationer med sig själv. YAR har också visat att det går att arbeta med ungdomar i storgrupp, om man har den säkerhet omkring ungdomarna som finns inom YAR.

En viktig erfarenhet av det första uppföljningsprogrammet var att det hade underlättat om han hade kunnat arbeta på heltid i projektet för att ännu bättre kunna följa ungdomarna och ha en *rak* relation.

Slutligen menar UL att man inom YAR skulle kunna införa mindre grupper för såväl ungdomar som föräldrar. Utifrån hans erfarenhet kan en ungdoms förändring skapa turbulens i ett familjesystem. Särskilt om andra parter inte kan utvecklas i samma takt och stödja ungdomens förändringsprocess som i YAR:s strukturerade miljö. Den miljön finns inte hemma. Ett annat förslag var att utveckla en särskild gruppverksamhet för flickor som varit utsatta för sexuellt våld, en grupp där de kan tala öppet om det som man ogärna talar om inför en stor grupp.

Vi genomförde det första YAR-programmet

Samordnaren (S) anställdes för YAR i december 2000. Hon hade inte tidigare erfarenhet av YAR i praktiken innan hon blev samordnare, men en lång erfarenhet av socialt arbete i synnerhet av behandlingsarbete bland ungdomar och vuxna inom öppenvård.

När uppföljningsprogrammet sattes igång i oktober 2001 efter kursveckan var strukturen av mötena och teman i huvuddrag klara för varje månad. Men det blev inte alltid som man hade planerat eftersom gruppprocesserna i kursrummet kunde utvecklas åt alla möjliga håll. Det hade varit en nästan märklig upplevelse att upptäcka och känna hur olika möten kunde bli och hur energierna flöt i kursrummet. Ibland kändes det som om *taket lyfte*, ibland hade det varit *motigt*, när intresset dalade till noll och uppföljningsledarna hade varit *pepprade av projektioner i alla former*. Processen hade varit full av upp- och nedgångar. S konstaterade att *vi har genomfört ett YAR-program för allra första gången i Sverige. Det var nytt och annorlunda, men vi gav 100 procent och lyckades stå kvar genom hela processen*. Hon var nöjd med resultatet i och med projektet var genomfört. Att YAR hade engagerat 110 volontärer, 28 stödpersoner och 22 ungdomar. Att tretton ungdomar hade uppnått sina mål, tyckte hon var ett bra resultat. Att ungdomarna hade utvecklats så mycket under programmet var för S den mest positiva erfarenheten.

S var medveten om de synpunkter som nämnts ovan. Men hon ville särskilt påpeka att uppföljningsprogrammet inte kan jämföras med kursveckan. Dessa två är helt olika saker. Kursveckan är speciell, nästan en artificiell insats, där såväl ungdomar som vuxna lever tryggt tillsammans en vecka skilda från den normala vardagen. Kursveckan ska möjliggöra att en förändring påbörjas och att ungdomar ser sin potential, medan uppföljningsprogrammet är avsett för det arbete som ska göras på hemmaplan. Uppföljningsprogrammet utgör ett extra stöd för ungdomar under ett år att uppnå sina mål i sitt vardagsliv: hemma, i skola, på stan, i kamratkretsar mm. *Det bedrivs av vanliga människor i det vanliga samhället*.

Hon kände till det mesta av den kritik som vissa ungdomar och andra haft om uppföljningsprogrammet och uppföljningsledarna, eftersom det i slutet av programmet hade gjorts interna utvärderingar av vad som hade fungerat och inte. I detta sammanhang påpekade hon att YAR inte syftar till att kopiera andras program utan det ska byggas upp utifrån de resurser som finns lokalt. Särskilt tyckte S att stödpersonerna gjort en mycket berömdvärd insats för ungdomarna. Viktigast för henne var att stå kvar för ungdomar och stödpersoner under uppföljningsprogrammet. S lät mig också veta att Mark Charlie, som ledde kursveckan och som ungdomarna nästan avgudade, inte leder uppföljningsprogram någonstans, utan endast kursveckor.

Hennes egen roll under uppföljningsprogrammet beskrev hon som kursplanerare, handledare och coach/inspiratör.

Enligt henne hade det mesta fungerat bra med tanke på att YAR-Borlänge var det första försöket i Sverige, även om programmet inte varit perfekt. Återkopplingen till nyckelpersonerna hade inte fungerat. YAR borde ha haft en tätare kontakt med dem. Trots brister var YAR, enligt henne, ett framgångsrikt sätt att arbeta med ungdomar på. Hon hade haft nytta av sina egna tidigare arbetserfarenheter, samtidigt som hon tyckte att erfarenheterna av YAR väl kunde användas för att utveckla öppenvården.

I det traditionella sociala arbetet är det enligt hennes egen erfarenhet lätt hänt att de professionella tar över ansvaret av ungdomars förändringsprocess och inte gör den till deras egen process. Inom YAR är deltagandet frivilligt. Det handlar inte om myndighetsutövning eller utredningsarbete. YAR utgår från ungdomarnas egen uppfattning av sin livssituation och de mål de själva satt upp. YAR syftar inte till att *ta kraften hos ungdomarna* (disempower) utan *kraften återförs till respektive ungdomar* (empower) med hjälp av den träning som ingår i

programmet.³⁸ Det är ett annat angreppssätt, *arbete här och nu*. Enligt YAR-pedagogiken kan man inte lägga ansvaret för sitt liv på någon annan, utan det gäller att ta ansvar för sitt eget liv med hjälp av andra i en gemensam läroprocess.

Vad hon önskade av nästa YAR var att två personer kan arbeta med delat ansvar på heltid från början. Att arbeta som en ensam samordnare blir för sårbart, var hennes erfarenhet. Blir man sjuk så kan ingen annan ta över ens arbete. Hennes roll som samordnare och uppföljningsledare hade varit svår att se från början, men den hade klarnat under processens gång. Efter avslutat YAR har hon också deltagit i två YAR-program i såväl Holland som Storbritannien och där liksom i Borlänge blivit imponerad av volontärernas stora sociala engagemang och det arbete som utförs.

YAR – ett bra komplement

Enhetschefen (E) tyckte att hon hade fått en ny kunskap genom YAR, som hade utmanat henne själv som ledare. YAR-Borlänge hade enligt henne till syvende och sist handlat om att bygga upp en plattform för nya initiativ, insatser och medmänskliga möten. Hennes egen roll inom YAR beskrev hon som ledare, den som har övergripande syn och skapar struktur för projektet. Under det första programmet hade mycket energi dock gått åt att förstå själva programmet och lösa de problem som uppstod under processen gång. Hon hade fungerat som dörröppnare, möjliggörare, förmedlare, coach, opinionsbildare och nätverksarbetare lokalt och nationellt. YAR-Borlänge är ett i det nätverk som bildats för YAR-Sverige.

YAR erbjuder en möjlighet till deltagande. *Det är en möjlighet för såväl en själv som andra*, konstaterade hon. Det viktigaste resultatet enligt henne var att man nu prövat YAR i verkligheten och sett att det fungerar. Programmet hade varit mer omfattande än hon själv kunde ana från början. Det hade ändå känts rätt att börja med en bred ansats för att stegvis kunna avgränsa projektet i framtiden. *YAR behöver inte handla om hela livet utan det kan fokuseras på något delområde som skola, fängelse, arbetslösa etc.*, förtydligade E.

Projektet hade enligt enhetschefen varit *ett vinnande lag: Vi lyckades genomföra alla moment, vi har inte gjort några stora missar och följt upp det som varit svårt*. En viktig förutsättning för genomförandet var, enligt E, att öppenvården fått ett politiskt förankrat utvecklingsuppdrag. YAR har haft legitimitet och stöd hos ledningen inom socialförvaltningen och kommunens beslutande organ. Projektet hade varit integrerat i organisationen och de flesta inom YAR, såväl de professionella som volontärerna, hade jobbat mot samma mål.

Att arbeta med folk från andra länder hade varit krävande, men svårast hade ändå inte varit det engelska språket och den virtuella kommunikationen utan att förstå modellen rätt och börja tänka på ett helt annat sätt än man är van vid. Inom YAR vänder man på perspektivet från att erbjuda givna lösningar till att fråga en ungdom: *vad behöver du jobba med för att förändra ditt liv?* Programmet hjälper ungdomar att reflektera och formulera vad de vill ändra på samtidigt som man tillsammans skapar de resurser som behövs för deras utveckling.

³⁸ Ordet "empowerment" refererar till engagemang, medvetandegörande, mobilisering, maktgörande, egen makt etc. Empowerment-tanken har sin uppbrinnsel i den amerikanska medborgarrörelsen och kvinnorörelsen från slutet av 1960-talet (Slettebø, 2000). I litteraturen om socialt arbete (t.ex., Bernler, Johnsson, 2001, 31) gör man en skillnad utifrån Paynes teorier mellan tre former av empowerment: den psykologiska, den sociala och den politiska. Den psykologiska formen av empowerment syftar till att på individuell nivå göra det möjligt för människor att tro på sig själva och se sina egna möjligheter till förändring, medan den sociala formen av empowerment syftar till att ändra sociala strukturer så att de möjliggör personlig utveckling. Den tredje formen handlar om politisk förändring av maktstrukturer. Den typ av empowerment som samordnaren talade om var den psykologiska formen av empowerment. YAR som program inkluderar även den andra formen av empowerment.

Fördelen med YAR ansåg hon vara att YAR använder olika typer av erfarenheter, såväl professionella som frivilliga. De vuxna volontärerna kan bidra med sina erfarenheter och erbjuda helt nya arenor och nätverk att delta i. Stödpersoner erbjuder inte professionella lösningar utan medmänsklighet. E ville poängtera att YAR inte är någon *saliggörande modell utan ett komplement till samhällets övriga insatser*. Inom YAR kan man såväl ge som ta. De flesta har kunnat plocka något ur YAR. Som chef tyckte hon att hon genom YAR kunnat fördjupa kunnandet inom öppenvård genom att gå ut i samhället och börja arbeta på nya arenor. YAR har också gett en fördjupad kunskap om de enskilda ungdomarnas livsöden i ett bredare perspektiv än i det traditionella sociala arbetet. Programmet ger också en möjlighet att titta närmare på sitt eget liv i den tillvaro man lever i.

Det mesta inom YAR hade fungerat, men det fanns saker som hon ville ändra på. Hon hade redan tagit del av den kritik som framförts av andra. I planerna ingår att bilda en styrgrupp där chefer för olika förvaltningar och centrala nyckelpersoner samt YAR-ledningen kan mötas och följa upp processen. YAR ska ge bättre information och tydliggöra roller och funktioner samt utveckla volontärrollen genom att öka kunskapen om att arbeta professionellt med volontärer. Volontärerna ska än mer tränas att själva göra arbetet så att samordnaren kan koncentrera sig på samordningen och enhetschefen på att utveckla programmet. I nästa program ska samarbete fördjupas med skolan. I planerna ingår att anställa en pedagog i samarbete med individuella programmet för att arbeta med ungdomars väg tillbaka till skolan. YAR kommer också i nästa program att öka personalresurser samt att erbjuda alla YAR-föräldrar en föräldrautbildning (samma som stödpersonerna får) med fokus på föräldraskap.

Vad var YAR för ett socialt arbete i enhetschefens ögon? Hittills hade hon kommit fram till att YAR handlar om samhällsarbete och personlig utveckling.

Andra samarbetspartner: både ris och rosor

Nyckelpersonerna för skola, socialtjänst, polis, fritidsfältare, frivård hade inte en oreserverat positiv bild av YAR:s resultat och effekter på ungdomar. En tjänsteman konstaterade: *Allting är inte frid och fröjd*. De som arbetar dagligen med ungdomarna i deras vardagsliv hade sett att för vissa ungdomar hade det gått mycket bra, medan många fortfarande hade stora problem med sin skolgång, missbruk och kriminalitet. Kritiken framfördes inte öppet utan mer i allmänna ordalag. Någon uttryckte den genom att säga att det *fanns kritiskt snack på byn*. Alla intervjuade tyckte att tanken med YAR var bra, men några ansåg att det inte blev så bra som det givits sken av. De flesta nyckelpersonerna var intresserade av att utveckla samarbete med YAR. Exempelvis hos polisen fanns det planer att starta en ungdomsgrupp och minst en person från denna grupp skulle samarbeta med nästa YAR. Hushagsskolan, där flera YAR-ungdomar gått i skola, har fått extra medel från Ljungbergsfonden vid SSAB för att effektivisera samarbetsformerna mellan skola och samhällsliv. I detta ingår fördjupat samarbete med YAR. Den starkaste kritiken kom från fältfritidsledare. En person som verkade inom YAR i tre roller (som fritidsfältare, stödperson och fosterförälder) önskade att det vore bra om man inför nästa YAR lyckades bygga broar mellan YAR och fritidsfältarna på ett sådant sätt där fritidsfältarna får en meningsfull uppgift och delaktighet i projektet även under uppföljningsprogrammet. Han påpekade också att de ungdomar som lyckades inom YAR inte endast fick hjälp av programmet, utan också av de professionella hos socialtjänsten, skolor, behandlingshem, Klippan samt fosterföräldrar.

Av intervjuerna framgick att nyckelpersonerna vid fritidsförvaltningen, frivård, polis, skola och socialtjänst hade haft en mer central roll under YAR:s första år än under

YAR ur ett ekonomiskt perspektiv

Enligt enhetschefen kostade det första YAR-programmet (2000-2002) totalt 2,1 miljoner kronor i extra tillskott.³⁹ Detta tillskott hade täckt anställning av en samordnare på heltid, inköp av YAR-konsulter och delar av kostnaderna för kursveckan och uppföljningsprogrammet. Totalsumman på 2,1 miljoner inkluderade cirka en miljon i statliga projektmedel från länsstyrelsen.

Ur den ovannämnda utredningen går att utläsa att YAR utöver de 2,1 miljonerna hade använt såväl ordinarie som extraordinarie resurser från många håll. Nedan ges en kortfattad redovisning av dem utifrån utredningen.

Ett åttiotal företag sponsrade YAR såväl materiellt som personellt. Fem företag bidrog med personal till kursvecka och stödpersonsuppdrag. Den materiella sponsringens (mat och andra produkter) värde har uppskattats upp till 100 000 kronor. Den personella resursen har inte värderats i pengar.

Därutöver har YAR fått hjälp av ett hundratal volontärer. Denna personella resurs har inte heller värderats i pengar.

YAR krävde större personella resurser än förväntat från början. Utifrån de internationella erfarenheterna trodde enhetschefen i början av projektet att det var möjligt att lägga fler av de administrativa och organisatoriska funktionerna på volontärer och teamledare i Borlänge. Detta gick inte under det första programmet och innebar bland annat att även enhetschefen för öppenvård själv fick arbeta för YAR och dess ledning i en mycket större utsträckning än hon hade räknat med. Arbetet för YAR tog en halvtid av hennes ordinarie tjänst.

Administrationen förstärktes genom att teamledaren för möteteamet blev anställd som administratör/samordnarassistent för YAR hösten 2001 till hösten 2002. Detta skedde med hjälp av arbetsförmedlingens och socialförvaltningens medel för arbetspraktik.

En nyanställd behandlare på Ungdomsboende anställdes som uppföljningsledare på halvtid inom YAR hösten 2001 till hösten 2002. Även han arbetade inom YAR utifrån sin ordinarie tjänst.

Utöver dessa personalkategorier deltog hela ungdomsgruppen inom socialtjänsten inklusive förste socialsekreterare i kursveckan tre dagar. En socialsekreterare arbetade 30 procent av sin arbetstid för värvningen av ungdomar i tre månader under 2001.

Chefen på barn- och ungdomsenheten och ytterligare en personal deltog i värvningen av ungdomar till programmet. De arbetade för värvningen av ungdomar cirka 30-40 procent av sin arbetstid i några månader under 2001. Två av kommunens fältfritidsledare arbetade också aktivt för värvningen utifrån sina ordinarie tjänster under samma tidsperiod 2001. Detsamma gjorde en ungdomskonsulent från det individuella programmet vid Hushagsskolan, en polis och en extra medarbetare från frivården.

De 2,1 miljoner inkluderar inte heller kostnaderna (400 000 kronor) för de fem ungdomar som under 2002 gick på Klippan och de två ungdomar som av egen vilja ville bli placerade på ett behandlingshem våren 2002.

Medel för utvärderingen (195 000 kronor) som socialförvaltningen erhölet från Socialstyrelsen ingår inte heller i de nämnda 2,1 miljonerna.

Därmed utgör totalkostnaden för YAR mycket mer än 2,1 miljoner. Kalkylen för nästa YAR 2003-2004 säger mera om de faktiska kostnaderna än det extra tillskottet. Denna kalkyl närmar sig den totalsumma som nämndes i början av projektet, nämligen 4,5 miljoner.

³⁹ YAR-utredning "Utredning med förslag på inrättande av ett andra Youth at Risk-program i Borlänge", Socialnämnden 2002-08-12/2002-10-14.

Kostnadskalkyl för nästa YAR

Beräknad total kostnad för nästa YAR 2003-2004 blir enligt den nämnda YAR-utredningen 3 680 000 kronor. I kalkylen ingår inte kostnader för en eventuell utvärdering. Enligt denna kalkyl skulle ramtillskottet enbart för budgetåret 2003 bli 2 211 000 kronor. Planen för nästa YAR förutsätter att socialförvaltningen utöver ramtillskottet kan anskaffa sig andra resurser, bland annat genom att ansöka om EU-medel och övriga statliga projektmedel för YAR.

Målgrupp

Nästa YAR planeras för ungdomar i åldern 15-20. Detta skulle enligt socialförvaltningen även inkludera ett ökat samarbete med skolorna i kommunen. Man vill nå ut till lika många ungdomar som förra gången och värva 25 ungdomar till kursveckan. Projektledningen avser rekrytera minst 100 volontärer och arbeta för att 75 procent av volontärerna blir stödpersoner. Slutligen vill socialförvaltningen att en fortsatt utveckling kommer till stånd mellan andra professionella och YAR i syfte att man i Borlänge kan bygga en arena för en framtida ungdomsöppenvård med tillgång till samlad kompetens för ungdomarna.⁴⁰ Upptaktsmötet (kick off) för YAR-två ägde rum den 8-9 februari 2003.

Sammanfattningsvis

Det är svårt att exakt säga hur mycket YAR-programmet i Borlänge har kostat totalt. Den beräknade kostnaden per deltagande ungdom i YAR under 2003-2004 blir enligt socialförvaltningen cirka 147 000 kronor. Den genomsnittliga vårdkostnaden för en ungdom som hade vårdats i snitt i 28 veckor i olika typer av institutionsvård var 398 000 kronor. Utifrån denna beräkning är YAR billigare per ungdom än en institutionsvård per ungdom. Oklart är dock vilka kringkostnader per ungdom har tagits tas med i beräkningen i respektive fall.

⁴⁰ YAR-utredning 2002-08-12/2002-10-04, 10.

Slutdiskussion och utvärderingens resultat

Slutligen vill jag sätta in YAR:s processer, resultat och effekter i ett samhälleligt och ett livspolitiskt perspektiv, eftersom YAR handlar om ungdomars liv och livsvillkor i ett samhälle. Först om de samhälleliga aspekterna av YAR.

Resultat av processer och effekter

Hösten 2000 angavs fyra områden som utvärderingen skulle ge svar på. Dessa var att följa och dokumentera processen, att identifiera svårigheter och kritiska moment i arbetet, att följa utvecklingen hos ungdomarna samt att studera vinsterna både ur mänskliga och ekonomiska aspekter.

Av utvärderingen framgår att Borlänge har lyckats genomföra det första försöket med YAR i Sverige i enlighet med de tidsplaner och de manualer som finns för YAR. Alla tre faserna (förberedelse, utförande och uppföljning) genomfördes som planerats, även om man inte lyckades värva det optimala antalet volontärer, stödpersoner och ungdomar. Det första YAR-projektet krävde sammanlagt tre års förberedelse och själva programmet tog två år att genomföra. YAR-Borlänge lyckades samla representanter för förvaltningar, föreningar, församlingar och ett åttiotal företag till en bred samverkan kring utsatta ungdomar. Sammanlagt deltog 110 volontärer, varav 28 som stödpersoner. En grupp volontärer i möteteamet, 24 stödpersoner och 22 ungdomar stod kvar i sitt åtagande att genomföra YAR från kursveckan till uppföljningsprogrammets slut.

De svårigheter och kritiska moment som uppstod i implementeringen av YAR sammanhänge med att det var första gången som YAR prövades. Ingen i Borlänge, vare sig projektledningen eller volontärerna hade egna erfarenheter av eller träning i YAR innan det sattes igång.

Med hänsyn till den svåra problematik som ungdomarna hade före YAR är resultatet bra. Enligt projektledningen och teamledarna nådde 12-15 av 22 ungdomar sina mål. Utvärderingen visar att 12-16 ungdomar lyckades förändra sina liv till det bättre i många avseenden. Ungdomarna själva var mycket strängare i sina bedömningar av målluppfyllelsen. Endast en tredjedel av dem tyckte att de helt uppnått sina mål. Av alla svar framgår att ungdomarna under YAR framför allt förvärvat en större livskompetens. Detta betyder emellertid inte att det inte skulle finnas YAR-ungdomar som fortfarande har stora problem med skolk, missbruk, kriminalitet eller depressioner.

Av utvärderingen framgår också att det inte endast var YAR som hade bidragit till ungdomarnas utveckling till det bättre. Utöver YAR och dess stödpersoner hade ungdomarna också fått hjälp av andra (familjehem, socialtjänst, skola, Klippan m.fl.) under det ettåriga uppföljningsprogrammet. Ingen kan frånta YAR det faktumet att kursveckan var en viktig katalysator för utvecklingen hos de flesta ungdomarna, även för dem som var kritiska mot uppföljningsprogrammet. De flesta ungdomar som deltog i YAR fick under uppföljningsprogrammet bättre relationer, psykosocial hälsa, självförtroende, självkänsla och framtidstro. Många av de ungdomar, som hade missbrukat eller begått brott, hade slutat med det. Även familjesituationen och relationer till föräldrar, kompisar och andra vuxna blev bättre. Genom programmets olika övningar fick alla ungdomar djupare insikter i sina liv och nya färdigheter att göra medvetna val i sina liv. Å andra sidan finns det i kommunen uppgifter om att åtta-nio av de ungdomar som deltog i programmet fortfarande vistas i de miljöer där missbruk och brott förekommer, vilket är oroväckande. Detta väcker en fråga om YAR-programmet är en tillräcklig insats för alla ungdomar. Men tanke på den forskning som

finns om behandlingsinstitutionernas effekter är resultatet bra om de 12-16 ungdomar som lyckades förändra sina liv till bättre under YAR kommer att klara sig i livet om åtta år. Forskningen visar nämligen en mycket mörk bild av behandlingsinsatsernas resultat på lång sikt. I longitudinella studier har forskarna visat att 70-75 procent av ungdomarna återfallit i brott eller är döda åtta år efter avslutad behandling.⁴¹ I detta perspektiv ska man enligt min mening inte dra förhastade slutsatser av YAR:s goda resultat direkt efter programmet.

Att säga vad en YAR-ungdom har kostat är också svårt, eftersom det inte finns exakta uppgifter om vad som räknats som en kostnad. Det första programmet i Borlänge kostade 2,1 miljoner kronor i extra tillskott. De beräkningar som finns inom YAR var att en YAR-ungdom kostar cirka 147 000 kronor, medan den genomsnittliga vårdkostnaden för 28 veckors behandling 2001 var 398 000 kronor per ungdom.

Bland framgångsfaktorerna hos YAR i Borlänge fanns alla de förutsättningar som nämnts i andra utvärderingar av och forskningsrapporter om projektverksamheter.⁴² Kännetecknande för framgångsrika projekt som YAR är nämligen att de berörda har lyckats förankra idén i kommunen, bygga upp en fungerande projektledning, ha minst en samordnare på heltid samt en ledning som arbetar systematiskt och målmedvetet. I Borlänge förlorade YAR-folket varken målet ur sikte eller humöret, inte ens i krissituationer. En mycket viktig förutsättning i Borlänge var också att det i kommunen fanns och finns en uttalad politisk vilja att skapa något nytt. Därutöver lyckades såväl enhetschefen som samordnaren tillsammans med duktiga medarbetare (teamledare, volontärer och andra medverkande) ro projektet i land.

Den största vinsten

Den största vinsten av YAR låg på det mänskliga planet. YAR lyckades skapa en bred samverkan i kommunen för att arbeta med utsatta ungdomar i nya former och de flesta av ungdomarna lyckades förändra sina liv till det bättre. Av resultatet kan man också utläsa att flertalet av de ungdomar som hade utländsk bakgrund lyckades uppnå sina mål under programmet. YAR nådde ut till dem och dessa ungdomar blev intresserade av denna typ av stödinsats. Hur kan detta komma sig? Min tolkning är att deras framgång har att göra med att YAR står för en mångfald i många avseenden. YAR förenar flera typer av kompetenser och livserfarenheter som de deltagande har. Därutöver hade de amerikanska och de brittiska YAR-konsulterna själva många olika slags kulturella bakgrunder. De hade också konkreta erfarenheter av att arbeta med ungdomar med olika kulturella bakgrunder och som levt i mycket tuffa livsmiljöer.

Ungdomarna i YAR – samhällstillståndets seismografer?

Enligt ungdomsforskaren Ove Sernhede⁴³ kan ungdomskulturerna ses som seismografer av samhällstillståndet. Ungdomarna avspeglar inte endast samhällets tillstånd, utan de vill också påverka dess utformning. Ungdomarna är inga passiva offer, utan de har resurser och vilja att utvecklas och förändra som alla andra. Även de ungdomar som har problem har inneboende resurser. Ungdomarna inom YAR i Borlänge är enligt mig ett konkret exempel på detta. I min tolkning avspeglar YAR de problem och behov som utsatta ungdomar i Borlänge har.

⁴¹ Se vidare Bergmark m.fl. (1996) i Tilander (2000) och Larsson (1999).

⁴² Se vidare Larsson (2002) och Messing, Turunen (2001).

⁴³ Sernhede (2002).

YAR-intervjuerna före intensivkursen visade samma typ av problematik som Sjöblom⁴⁴ har beskrivit i sin avhandling *På väg ut*. Många ungdomar som drabbas av allvarliga sociala problem hamnar i ett ingenmansland mellan föräldrahemmet och vuxenvärlden. I vissa fall kan konflikterna bli så stora att man rymmer hemifrån eller blir utkastad av sina föräldrar. Det är inte så att någon av YAR-ungdomarna levde på gatan och var helt utlämnade till att klara sig själva, men många hade varit på rymmen eller periodvis varit utkastade från sina hem. På detta vis levde de i ingenmansland före YAR. Vad YAR gör är att erbjuda ungdomarna en väg tillbaka till samhället. Därmed handlar YAR om återintegration av ungdomar i samhället.

YAR-intervjumaterialet gav också vid handen att ungdomarna hade stora psykosociala problem. Att barn och ungdomar mår allt sämre i västerländska samhällen är ett faktum.⁴⁵ Den psykiska ohälsan har ökat sedan 1960-talet i de flesta västländer även om de västerländska samhällena aldrig har varit så materiellt rika som nu. Det är också vetenskapligt klarlagt att materiellt sätt har barn och ungdomar en mycket hög levnadsstandard i Sverige jämfört med många andra länder och tidigare generationer i Sverige. Trots detta finns det skillnader i barns och ungdomars uppväxtvillkor med tanke på kön, sociala, ekonomiska, etniska och geografiska förhållanden.⁴⁶ Förklaringarna till de ökade problemen har man sökt på tre nivåer i samhället: individnivå, familj och närmiljö samt samhällsnivå. Men det finns ingen enkel förklaring till problemen. YAR i Borlänge har enligt min tolkning varit en väg att sätta sig in i ungdomarnas livsvillkor utifrån deras perspektiv och börja jobba med dem på lokalsamhälles-, grupp- och individnivå.

YAR erbjuder såväl vuxna som ungdomar en möjlighet att själva ta ställning till att delta i YAR och forma det utifrån de resurser och de villkor som finns lokalt. Beträffande ungdomar erbjuder YAR dem en möjlighet att förändra sina liv utifrån de mål som de själv sätter upp för en önskad förändring. I min tolkning har YAR en livspolitisk uppgift i människornas vardagsliv inom ramen för den svenska välfärdspolitiken. Livspolitiken är politik om livsbeslut (politics of choice).⁴⁷ Den handlar inte endast om att leva livet utan att medvetet välja sina handlingar och forma det utifrån de mål man har med tanke på framtiden.

YAR – i ett livspolitiskt perspektiv

Men på vilket sätt rörde YAR egentligen livspolitiken i det reella livet? Som program tar YAR upp existentiella och etiska frågor som rör ungdomars kropp, själ och livsmiljö. Det ställer de flesta inför en fråga om vederbörande vill delta och vara med att forma YAR så att ungdomarna kan få ett bra liv. Programmets olika delar erbjuder hela tiden möjligheter till deltagande och ungdomarna ges möjligheter att med programmets stöd och stödpersonernas hjälp förändra sina livsmönster. Till syvende och sist kräver YAR ett personligt ställningstagande av alla som erbjuds en möjlighet att delta.

Livspolitiken har också kallats för "andra chansens" politik.⁴⁸ Beträffande YAR har många av de intervjuade poängterat denna aspekt av YAR. Dels är YAR en möjlighet att börja arbeta i nya former, dels en ny chans för ungdomar att börja bearbeta den existentiella smärta (psykisk ohälsa) som många ungdomar lider av idag utöver de manifesta sociala problemen med skolk, missbruk och kriminalitet. Den kompetens (kunskaper och färdigheter) som deltagarna i YAR fick handlade om kunskapandet i vardagslivet, dels om ungdomarnas liv och livsvillkor, dels om hur man lokalt kan börja samarbeta med varandra i

⁴⁴ Sjöblom (2002), Dagens Nyheter 2002-05-18.

⁴⁵ Rothstein, Jessen (2001).

⁴⁶ SOU 2001:55, Socialstyrelsen (2001).

⁴⁷ Jfr Giddens (1999, 254) och Turunen (2002 b, 102-103).

⁴⁸ Roos (1996)

nya former för att förbättra samhälleliga insatser för ungdomar i en alltmer mångkulturell värld.

YAR – en ny typ av socialt arbete?

*Alla experter är experter på det som var. Det finns inga experter på det som ska komma.*⁴⁹

Detta citat illustrerar en del av de centrala tankar som ingår i YAR. Det är en handlingsinriktad praktik om hur socialt arbete med utsatta ungdomar kan utvecklas i nära samverkan mellan professionella och volontärer samt andra lokala aktörer – här och nu. Allt som ingår i YAR är inte helt nytt, även om själva programmet inte tidigare prövats i Sverige. Jämför man YAR med de arbetsmetoder som finns i socialt arbete kan man finna likheter med många metoder som har kallats för samhällsarbete, miljöterapi samt kognitivt orienterade och lösningsfokuserade arbetssätt.⁵⁰ Att involvera volontärer i det sociala arbetet är inte heller helt nytt, inte ens i behandlingsarbetet. Kontaktpersoner och fosterhemsföräldrar är några exempel på tidigare former av frivilligt engagemang. Vad som är speciellt för YAR är att volontärerna arbetar tillsammans med de professionella utifrån en strukturerad modell.

Organiseringen av YAR som projekt handlar i mångt och mycket om samhällsarbete (community work) beträffande målet att socialt mobilisera lokalsamhällets resurser på bred front för en ny verksamhet i en kommun. Som program påminner YAR om kognitiva och lösningsfokuserade modeller i och med att det är en insats som har en klar struktur och en bestämd tidsram. Såväl miljöterapi som YAR handlar om en systematisk utformning av rum, tid, mänskliga relationer och atmosfär inom en (vård) enhet. Vårdenheten inom YAR är ingen institution utan en utvidgad öppenvård där man använder sig av olika typer av kompetenser och läroprocesser för social inlärning. Inom såväl miljöterapi som YAR används människors fysiska och sociala miljöer för att åstadkomma förändringar i deras liv. YAR handlar om *learning by doing* i såväl kognitiv som pragmatisk anda. Det finns inga givna experter inom YAR utan alla vuxna måste erövra auktoriteten och tilliten hos ungdomar genom sitt eget handlande.

Kan vi etikettera vad YAR är för ett slags socialt arbete? Det är svårt att ge någon annan beteckning än YAR. Det är en kombination av många arbetssätt och kompetenser som såväl de professionella som de som engagerar sig frivilligt för YAR har. Istället för att frånta kraften från de berörda (disempower) ska YAR skapa möjligheter för såväl en social som en psykologisk empowerment.

YAR – risk för en projektfälla?

Att sätta igång något nytt är såväl en risk som en möjlighet. Ett projekt förväntas skapa möjligheter för utveckling och förändring. Det är nästan ofrånkomligt att projekt skapar konkurrenssituationer mellan yrkesgrupper som arbetar i traditionella former och de som i projektform försöker skapa det nya. Konkurrenssituationen är ett klassiskt dilemma i allt projektarbete, eftersom alla inte vill ha förändring på ett och samma sätt.⁵¹ I projektarbete finns många projektfällor från initiativtagande till genomförande.⁵² Projekt blir också lätt personifierade genom eldsjälar och massmedia. En av riskerna för eldsjälar är att det blir viktigare för dem att själv lyckas med ett projekt än målet att göra arbetet till allas ansvar.

⁴⁹ David Ben Gurion, ur anteckningar för stödpersoner, YAR-dokument.

⁵⁰ Jfr Bernler, Johnsson (2001), Hagqvist, Widinghoff (2000) och Sundh, Turunen (1992).

⁵¹ Jfr Johansson, Löfström, Ohlsson (2000), Ohlsson (2001), Sundh, Turunen (1992), Wahlberg, m.fl. (1978).

⁵² Jfr exempel Ohlsson (a.a., 118-121) om fallgropar i projektarbete och ledarrollen.

Att skapa reell delaktighet är inte lätt i nystartade projekt som kan vara så krävande i sig, att all energi går åt till att hålla ihop själva projektet. Oavsett hur framgångsrikt man än driver ett projekt är det enligt Ohlsson (a.a.) viktigt att skilja på rollen som *processledare* och *genomförare*. Som processledare ska man inte drunkna i sitt eget projekt, utan det behövs *helikopterperspektiv*. Projektorganisationen ska helst omfatta såväl chefer som folk från fältet. Även om YAR har erbjudit många möjligheter till deltagande och påverkan är detta inte samma sak som att reellt kunna påverka och få inflytande. Detta är enligt min mening en viktig distinktion som alla projektarbetare bör göra när man avser skapa deltagande och påverkan. På vems villkor bör de ske – projektets eller deltagarnas? Utifrån en erfarenhet av det första försöket med YAR har ledningen tagit ställning till att bredda delaktigheten i projektet i form av en intensifierad samverkan och en styrgrupp bestående av representanter för chefer från flera sektorer och dem som arbetar med ungdomar i deras vardagsmiljö.

Om hur samverkan kan främjas eller bromsas finns det i dagens läge gott om litteratur.⁵³ Det är inte bara olika lagar och regelverk som kan bli ett hinder för samverkan. Likaväl kan olika tanke- och legitimeringssätt, institutionaliserade beteendemönster samt enskilda personers värderingar och tänkande inom skilda yrkesgrupper och samhällssektorer bli det. En lyckad samverkan förutsätter kollaboration, inte endast informationsutbyte, samordning eller konsultation, utan också gemensamma arbetsuppgifter som upplevs meningsfulla av alla parter.

I mångt och mycket lyckades YAR skapa samverkan mellan flera aktörer från volontärer till företag i Borlänge. Trots ett lyckat genomförande ville brukare (ungdomar, stödpersoner, föräldrar) och andra medverkande ge sina förslag för att vidareutveckla YAR i Borlänge. Dessa har jag sammanfattat i punktform nedan.

Förslag till förändringar

Det fanns många olika slags erfarenheter av och synpunkter på YAR beroende på den roll och funktion som vederbörande haft inom programmet. Nedan vill jag sammanfatta de förslag som de berörda har gett. Under YAR:s första år fanns många oklarheter kring den praktiska implementeringen av programmet.⁵⁴ De berörda i Borlänge önskade bättre information från YAR-konsulterna och i en snabbare takt än den levererades. De informationsproblem som då fanns är nu åtgärdade, eftersom översättningarna är gjorda och Borlängebor har praktiska erfarenheter av implementeringen av programmet. Under andra året riktades den största kritiken mot uppföljningsprogrammet som ansågs inte vara lika engagerande som kursveckan. Under båda verksamhetsåren föreslogs att det behövs två personer i projektledningen som kan arbeta på heltid för YAR. Nedan sammanfattas de övriga förbättringsförslagen.

Förberedelse

- använd de erfarenheter som förvärvats hittills
- mer information och bättre marknadsföring
- framförhållning i planering och tydliga besked i tid
- underlätta kommunikationen mellan YAR-konsulter och volontärer
- rekrytera fler vuxna volontärer och ungdomar på bred front
- noggrannhet i rekryteringen av såväl vuxna som ungdomar

⁵³ Se vidare t.ex. Danermark (2000), Danermark, Kullberg (1999), Rundquist (1996) och Stenberg (1999).

⁵⁴ Se närmare Turunen (2002 a).

- fokuserad rekrytering av ungdomar från socialtjänstens sida
- låt ungdomarna komma till tals
- engagera föräldrarna från början
- större öppenhet, insyn och flexibilitet

Utförande (kursveckan)

- bättre förberedelse och fler volontärer
- involvera erfarna volontärer och ungdomar från första programmet
- tydliga besked om misstagsprocessen, videofilmningen samt skillnaden mellan kursveckan och uppföljningsprogrammet

Uppföljningsprogrammet

- se över hela programmet (innehåll, regler, disciplin och pedagogik)
- utveckla funktioner och roller beträffande projektledare, samordnare, uppföljningsledare, teamledare och stödpersoner samt andra volontärer
- involvera nyckelpersonerna och andra medverkande bättre i programmet
- låt ungdomarna och andra medverkande komma till tals
- gör uppföljningsprogrammet mer intressant och engagerande
- ta vara på ungdomars och andra medverkandes idéer

Utvärdering

- Förbered utvärderingen i förhållande till YAR:s särdrag och välj ett klart fokus redan i början av projektet

De processer, resultat och effekter som YAR-Borlänge hittills lyckats åstadkomma har i stora drag varit positiva, även om det funnits brister i genomförandet. Det är ett lovligt försök att utveckla det sociala arbetet i andra former närmare de berörda och utifrån deras behov. Det som förvånade mig under YAR:s tvååriga verksamhet var att ingen av volontärerna ifrågasatte sin roll som frivillig. Tvärtom. De flesta hade upplevt sin roll som utvecklande och viktig. Trots många positiva resultat ger YAR inte svar på alla problem och behov som dagens ungdomar har. Det finns inga enhetslösningar som passar alla. Detta är viktigt att lyfta fram. De behov och problem som ungdomarna idag har kräver socialt förändringsarbete på alla samhällsnivåer och av alla, från politiker och professionella till enskilda familjemedlemmar. Som jag förstått YAR i Borlänge är det ingen slutpunkt, utan en utgångspunkt för att vidareutveckla sociala insatser för ungdomar i riskzon – i bred samverkan och på flera arenor. I detta avseende har YAR gett ett bra underlag att utgå från när man i Borlänge och på andra orter vill diskutera hur man kan utveckla det sociala arbetet med ungdomar i riskzon. Förhoppningsvis kan denna utvärdering bidra till en konstruktiv och kreativ diskussion om hur vi ska möta ungdomars behov och problem i dagens samhälle på ett bättre sätt än tidigare.

Referenser

Litteratur

- Bergmark A m. fl. (1996). *A long-term follow-up of residentially treated drug abusers*. Addiction research group, Stockholm university. Prepared for the 22nd Annual Alcohol Epidemiological Symposium of the Kettil Bruun Society for Social and Epidemiological Research on Alcohol, Edinburgh, June 3-7, 1996. I: Tilander (2000).
- Bernler G, Johnsson L (2001). *Teori för psykosocialt arbete*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Dagens Nyheter 2002-05-18: "Dubbelt så många flickor som pojkar rymmer."
- Danermark B (2000). *Samverkan – himmel eller helvete? En bok om den svåra konsten att samverka*. Stockholm: Gothia.
- Danermark B, Kullberg K (1999). *Samverkan. Välfärdsstatens nya arbetsform*. Lund: Studentlitteratur.
- Eriksson B, Karlsson P-Å (1998). *Utvärdera bättre. För kvalitetsutveckling i socialtjänsten*. Stockholm: Gothia.
- Giddens A (1999). *Modernitet och självidentitet. Självet och samhället i den senmoderna epoken*. Göteborg: Daidalos.
- Hagqvist, A, Widinghoff red. (2000). *Miljöterapi – igår, idag och i morgon*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson S, Löfström M, Ohlsson Ö (2000). *Projekt som förändringsstrategi – analys av utvecklingsprojekt inom socialtjänsten*. Stockholm: SNS Förlag.
- Larsson L (2002). *När EU kom till byn. LEADER II – ett sätt att styra landsbygdens utveckling*. Uppsala: Uppsala universitet, Geografiska regionstudier nr 50.
- Larsson R (1999). "Svart Pedagogik eller mästare på behandling". *Socionomien* 1999/5.
- Messing J, Turunen P (2001). *Utvecklar utvecklingsmedel? Utvärdering av 20 projekt inom ungdoms- och missbrukarvården i Gävleborgs, Dalarnas, Västmanland, Örebro och Värmlands län*. Falun: Länsstyrelsen Dalarnas län, Rapport 2001:7.
- Ohlsson B (2001). *Drogförebyggande arbete. En handbok*. Stockholm: Svenska kommunförbundet.
- Popple K (1996). *Analysing Community Work. Its Theory and Practice*. Buckingham: Open University Press.
- Regeringens skrivelse (2001/02:129). "Integrationspolitik för 2000-talet." Stockholm: Riksdagens tryckeriexpedition.
- Roos, J P (1996). "Mitä on elämänpolitiikka?" *Janus* 1996/3: 210-223
- Rothstein R, Jessen U (2001). "Barn mår allt sämre." *Socialpolitik* 2001/1: 14-16.
- Rundquist W (1996) "Samverkan börjar i fikarummet. Om samverkan mellan Socialtjänsten och Psykiatriska beroendekliniken i Stockholm". *Socionomien* 1996/3: 48-56
- Sernhede O (2002). *Alienation is my nation. Hiphop och unga mäns utanförskap i det nya Sverige*. Stockholm: Ordfronts förlag.

- Sjöblom Y (2002). *På väg ut. När ungdomar rymmer och kastas ut hemifrån – ur socialtjänstens perspektiv*. Stockholm: Stockholms universitet, Institutionen för socialt arbete, Rapport i socialt arbete nr 103-2002.
- Slettebø T (2000). "Empowerment som tilnærming i sosialt arbeid." *Nordisk Sosialt Arbeid* 2000/2: 75-85.
- Socialstyrelsen (2001). *Socialrapport 2001*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Stenberg R (1999). *Organisationslogik i Samverkan: konsten att organisera samverkan i en imaginär organisation av offentliga aktörer*: Stockholm. Stockholms universitet.
- Sundh K, Turunen P red. (1992). *Social Mobilisering. Om samhällsarbete i Sverige*. Stockholm: Publica.
- Tilander C red. (2000). *Närhet, tillit och delaktighet i ungdomsarbetet. Utvärdering av ett projekt i hemmiljö med utsatta ungdomar*. Stockholm: Stiftelsen Trygghetsfonden för kommuner och landsting. Rapport 13/2000.
- Turunen P (1990). "Svårigheten att legitimera ett nytt arbets- och forskningsfält i strukturinriktat socialt arbete." I: Mäntysaari M red. (1990). *Forskning och socialt arbete. Rapport från Nordiska Socialhögskolekonferensen den 14. – 18.8. 1989 i Tammerfors*. Tammerfors: Institutionen för socialpolitik, Tammerfors universitet.
- Turunen P (1992). "Arbete med zigenare." I: Sundh K, Turunen P red. (1992). *Social Mobilisering. Om samhällsarbete i Sverige*. Stockholm: Publica.
- Turunen P (2002 a). *YAR – YOUTH AT RISK. Beskrivning och utvärdering av första året med ett projekt för ungdomar i riskzon i Borlänge*. Falun: Dalarnas Forskningsråd. Arbetsrapport 2002.
- Turunen P (2002 b). "A Life-Political Aspect on Community Work." I: Carlsson, A, Franzén, E C red. (2002). *Does Social Work Pay? Södertörn: FoU-Södertörns Skriftserie nr 20/01*.
- Wahlberg K, Lundgren K-E, Mattsson H, Ronnby A, Stridsman K (1978). *Samförstånd eller konflikt? Om samhällsarbete inom Socialvården*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Øvretveit J (2001). *Metoder för utvärdering av hälso- och sjukvård och organisationsförändringar*. Lund: Studentlitteratur.

Internet

- Pilot Programme Evaluation: The West Belfast Youth at Risk* (1999) http://212.161.42.86/p_intro.html
- SOU 2001:55. *Barns och ungdomars välfärd*. www.regeringen.se
- www.arbetslinjen.klippan.se

YAR-dokument⁵⁵

- Ansökan om utvecklingsmedel till socialstyrelsen (2000-10-18)*. Borlänge kommun, socialförvaltningen.
- Anteckningar för stödpersoner (2001)*. Borlänge kommun, socialförvaltningen.

⁵⁵ Information om dessa: yar@borlange.se

- Bergens L (2002). *YOUTH AT RISK BORLÄNGE. En beskrivning av uppföljningsprogrammet 2001-2002. (Utkast)*. Borlänge: Borlänge kommun.
- Broschyr: *Du gör skillnad – Youth at Risk*. Borlänge kommun.
- Danielsson Å (2002). *YAR – Youth at Risk. En modell för allas deltagande mot ungdomskriminalitet och missbruk*. Borlänge: Borlänge kommun.
- Handbok för stödpersoner* (2001). Borlänge kommun, socialförvaltningen.
- Härskamålasåskaldastill* (2002). Borlänge kommun, socialförvaltningen.
- Kompendiet *YAR – Borlänge. Uppföljningsprogram. Oktober 2001 – september 2002*. Borlänge kommun, socialförvaltningen.
- Promemorian *Inriktning på socialförvaltningens öppenvård 1999*. Borlänge kommun, socialförvaltningen.
- Projektbeskrivning till socialstyrelsen* (2000-10-16). Borlänge kommun, socialförvaltningen.
- YAR-interojumaterial och -statistik över ungdomar*. Borlänge kommun, socialförvaltningen.
- YAR – kompletterande beskrivning av utvärdering/uppföljning till socialstyrelsen* (2000-12-18). IFO-forum, Dalarnas forskningsråd.
- YAR-utredning 2002-08-12/2002-10-14: Utredning med förslag på inrättande av ett andra Youth At Risk-program i Borlänge*. Borlänge: Borlänge kommun, socialnämnden.

Bilaga 1.

Frågeformulärens frågor till ungdomar, föräldrar och stödpersoner

Frågor till YAR-ungdomarna

Namn:

1. Varför ville du delta i YAR?
2. Vilka förväntningar hade du på YAR när du bestämde dig för att delta i programmet hösten 2001?
3. Blev det som du förväntat dig?
4. Vad har du lärt dig med hjälp av YAR?
5. Hur har du använt det du lärt dig?
6. Har du lyckats uppnå dina mål? Ringa in ett alternativ och beskriv nedan närmare på vilket sätt: Helt Delvis Inte alls
7. Hur tycker du att din livssituation har påverkats av YAR-programmet? Vi vill hjälpa dig på traven med nedanstående lista. Vi vill veta om din livssituation har blivit bättre, är oförändrad eller har blivit sämre. Kryssa för ett av de tre alternativen på varje rad.

	Blivit bättre	Är oförändrad	Blivit sämre
1. Familjesituation			
2. Skolgång			
3. Utbildningssituationen			
4. Arbetssituation			
5. Problem med kriminalitet			
6. Problem med missbruk			
7. Relationer till			
- föräldrar			
- kompisar			
- andra vuxna			
8. Psykosocial hälsa (d.v.s. hur jag mår psykiskt och socialt)			
9. Självbild (d.v.s. hur jag ser på mig själv)			
10. Självförtroende och trygghet			
11. Framtidstro (d.v.s. hur jag ser på mina framtidsutsikter)			
12. Annat Skriv här:			

Nedan kan du skriva närmare på vilket sätt din livssituation har blivit bättre, oförändrad eller sämre:

8. Vad har fungerat inom YAR?
9. Vad har inte fungerat inom YAR?
10. Hur har ditt deltagande varit?

11. Vad har ditt deltagande i YAR betytt för dig?
12. Om Borlänge ska genomföra ett nytt YAR-program – vilka råd vill du ge dem?

Frågor till föräldrarna/vårdnadshavarna

Namn på den/dem som svarat på frågorna:

Min/vår son/dotter heter:

1. Hur ser du som förälder/vårdnadshavare på YAR?
2. Hur bedömer du att YAR-programmet har påverkat din sons/dotters livssituation? Har livssituationen förändrats till det bättre, är oförändrad eller blivit sämre? (Samma tabell som i fråga 7 till ungdomar med möjligheter till precisering)
3. Vad har din sons/dotters deltagande i YAR betytt för din egen del?
4. Vad har fungerat inom YAR?
5. Vad har inte fungerat inom YAR?
6. Hur har ditt deltagande i YAR varit?
7. Om Borlänge ska genomföra ett nytt YAR-program – vilka råd vill du ge dem?

Frågor till stödpersonerna

Namn på stödpersonen:

Min ungdom heter:

1. Varför ville du bli stödperson inom YAR?
2. Hur ser du som stödperson på YAR?
3. Hur bedömer du att YAR-programmet har påverkat din ungdoms livssituation?
Har livssituationen förändrats till bättre, är oförändrad eller blivit sämre?
(Samma tabell som i fråga 7 till ungdomarna med möjligheter till precisering)
4. Vad har fungerat inom YAR?
5. Vad har inte fungerat inom YAR?
6. Hur har ditt deltagande i YAR varit?
7. Vad har ditt deltagande som stödperson i YAR betytt för dig?
8. Om Borlänge ska genomföra ett nytt YAR-program – vilka råd vill du ge dem?

Stiftelsen Dalarnas forskningsråd

Dalarnas forskningsråd bildades 1981 som en stiftelse med Landstinget Dalarna som huvudman. Forskningsrådets huvuduppgift är att bidra till att öka kunskapen inom områden som är relevanta för utvecklingen i Dalarna. Detta ska ske genom att ta fram ny kunskap, göra befintlig kunskap tillgänglig och använd och därigenom höja kompetensnivån i länet. Rådet ska utgöra en länk mellan forskarvärlden och samhället i övrigt samt hävda forskningens intressen i Dalarna.

Dalarnas forskningsråd har även en inriktning mot utvecklingsarbete, främst inom temat IFO forum för kommunernas socialtjänst. De övriga teman som ryms inom forskningsrådet är för närvarande ÄldreForum och samhällstemat "HUR" - Hållbar Utveckling i Regionen.

Arbetet äger rum i en mångdisciplinär miljö med en tonvikt på samhällsvetenskap. De flesta projekten berör problem och frågeställningar som är aktuella i Dalarna, och ofta växer projekten fram i samspel mellan forskare och praktiker. Detta innebär att arbetsinsatserna även kan utgöras av handledning och utbildning, ekonomiskt stöd till personer utanför rådet, administrativ hjälp och seminarieverksamhet.

Forskningsrådets publikationer

Dalarnas forskningsråd ger ut två typer av publikationer. I DFR-rapporter publiceras mer omfattande studier, medan mindre studier publiceras i form av arbetsrapporter. I båda serierna publiceras såväl utredningar och förstudier som resultat av forsknings- och utvecklingsarbete. På så vis speglar dessa serier forskningsrådets inriktning och utveckling. Åtskilligt publiceras dock utanför rapportserien, såsom artiklar i svensk och internationell fackpress eller doktors- och licentiatavhandlingar.

Nedan förtecknas de DFR- och arbetsrapporter som utkommit från och med 2001. En fullständig förteckning över forskningsrådets alla publikationer samt ytterligare information om olika projekt kan erhållas från:

Dalarnas forskningsråd
Box 743
791 29 Falun
tel: 023-70 91 00
e-post: info@dfr.se hemsida: www.dfr.se.

2001

Att vaska guld i floden av forskningsresultat: Om kunskapsöversikter som metod för överblick och analys, red. Thomas Tydén, Rut Lönn & Harriet Ryd, Forum för Kunskapsvård och Forskningsinformation/Dalarnas forskningsråd. Arbetsrapport 2001.

Gossas, Markus, *Varför var det så få som engagerade sig? Om miljöengagemang och medborgaranda i Bojsenburg*. Arbetsrapport 2001.

Götlind, Anna, *Att åldras i Backåkers: En mikrohistorisk studie av de äldres levnadsvillkor på en småbrukargård i södra Dalarna 1826-2001*. DFR-rapport 2001:2.

Hallberg, Hans, *Åttio år tvåtusen: En enkät- och intervjustudie*. DFR-rapport 2001:3.

Jarlöv, Lena, *Boende för tredje livsfasen*. Arbetsrapport 2001.

Jarlöv, Lena, *Grönska på ålderns höst*. Arbetsrapport 2001.

Jernberg, Anita, *Natur och trädgård inom vård och omsorg*. DFR-rapport 2001:1.

Olsson, Tyra, *Utvärdering av stödsamtal i samverkan: Ett samverkansprojekt mellan försäkringskassans lokalkontor i Malung och sjukvården i Malung*. Arbetsrapport 2001.

Sörensdotter, Renita, *Hemma med hemtjänst: Hemtjänsten som en förutsättning för äldres boende i det egna hemmet*. Arbetsrapport 2001.

Vid gruva och hytta: Människor och vardagsliv i Vintjärn och på Äg, red. Anna Götlind & Helena Kåks. Arbetsrapport 2001.

2002

Alexanderson, Karin, *Utvärderingens praktik*. Arbetsrapport 2002.

Bergström, Eva, *Äldres fritidsboende och den kommunala ekonomin: Exemplet Sälen i Malungs kommun*. Arbetsrapport 2002.

Bergström, Eva, Lena Dahlberg & Ingela Edkvist, *Anhörigvårdarens vardag. En kunskapsöversikt och två studier kring äldres anhöriga*. Arbetsrapport 2002.

Edkvist, Ingela, *Anhörig 300 i Dalarna – hur gick det?* Arbetsrapport 2002.

Herlitz, Claes & Lotta Gröndahl, *Att skapa motivation och arbetsglädje hos äldreomsorgens personal: Erfarenheter från ett utvecklingsprojekt i Vansbro kommun*. Arbetsrapport 2002.

Kåks, Helena, *Avesta: Industrierbete och vardagsliv genom 400 år*. DFR-rapport 2002:1.

Larsson, Lars, *När EU kom till byn: Leader II – ett sätt att styra landsbygdens utveckling*. DFR-rapport 2002:2 / Geografiska regionstudier nr. 50.

Magnedahl, Britt-Marie, *Rehabilitering och samverkan i Rättvik: En utvärdering av ett samverkanprojekt mellan kommun och landsting*. Arbetsrapport 2002.

Messing, Jan, *Alkoholsituationen och det drogforebyggande arbetet i Dalarna 2001*. Länsstyrelsen Dalarna och Dalarnas forskningsråd. Arbetsrapport 2002.

Messing, Jan, *Barn i sambället – elev i skolan: Om skolexterna faktorerers betydelse för särskilt elevstöd*. Arbetsrapport 2002.

Myrholm, Magnus, *Regional näringslivsutveckling: Beskrivning och utvärdering av regionalt produktutvecklingscentrum i Säter utifrån ett regionalt innovationssystemperspektiv*. Arbetsrapport 2002.

Turunen, Päivi, *YAR – Youth at risk: Beskrivning och utvärdering av första året med ett projekt för ungdomar i riskzon i Borlänge*. Arbetsrapport 2002.

Törnquist, Stefan, *Att leva och verka i Astrid Lindgrens hembygd: En enkätundersökning av unga människors attityder till leaderområdet Astrid Lindgrens hembygd*. Arbetsrapport 2002.

2003

Bergström, Eva, Anna Götlind & Kjell Haraldsson, *Eldsjälar, nätverk och lokal gemenskap: Studier kring föreningsliv och företagande i Mora, Leksand, Edsbyn och Östervåla*. DFR-rapport 2003:1. (Under utgivning.)

Hallberg, Hans, *Alla vill vi bli sedda: Projektet hemrehabilitering efter stroke i Falun – en intervjustudie*. Arbetsrapport 2003.

Herlitz Claes & Magnus Myrholm, *En befolkning i förändring: Scenarier över befolkningsutvecklingen i Dalarna och dess kommuner 2000–2030*. DFR-rapport 2003:2.

Johansson, Ylva, *Frivilliga organisationers insatser för äldre: En studie av sociala insatser och intresseorganisering i Leksands kommun*. Arbetsrapport 2003.

Strömberg, Ulla-Britt, *Forskningsinformation i förändring: Berättelsen om FKF och samtal om vetenskap och sambälle med några som för arvet vidare*. Arbetsrapport 2003.

Turunen, Päivi, *Ungdomar i YAR-programmet – livssituation, förändring och resultat: Slutrapport om Youth at Risk i Borlänge 2000 – 2002*. Arbetsrapport 2003.

YAR – Youth at Risk. Borlänge är den första kommunen i Sverige som prövat YAR. Slutrapporten är en beskrivning av YAR-programmets olika faser och en utvärdering av dess processer, resultat och effekter. Den ger information om hur Borlängebor byggde upp sin modell av YAR och hur de 22 ungdomar som deltog i programmet lyckades förändra sina liv. I rapporten beskrivs såväl projektets framgångar som kritiska prövningar under dess tvååriga verksamhet. Rapporten belyser såväl brukares som utförares erfarenheter av och synpunkter på YAR.

YAR är ett sätt att utveckla socialt arbete med ungdomar i nya former. Ursprungligen är det ett amerikansk-engelskt program som syftar till att skapa samverkan mellan professionella socialarbetare, volontärer och andra intresserade i ett lokalsamhälle för att tillsammans arbeta för och med ungdomar i riskzon. YAR bedrivs som teamarbete på kommun-, grupp- och individnivå och omfattar tre faser: förberedelse, utförande och uppföljning. Programmets genomförande tar två år. Under dess första år organiseras själva programmet och en kursvecka för ungdomar. Uppföljningen är YAR:s eftervårdsprogram för de deltagande ungdomarna i nära samarbete med volontärerna. Det övergripande målet med YAR är att skapa förutsättningar för ungdomarna att förändra sina liv utifrån målsättningar de själva sätter upp när de deltar i programmet. Allt deltagande i programmet är frivilligt. YAR kombinerar olika typer av arbetssätt från social mobilisering av lokalsamhällets resurser till YAR-pedagogik i kognitiva och personlighetsutvecklande syften.

ARBETSRAPPORT 2003
ISBN 91-88791-21-1

Dalarnas forskningsråd
Box 743
791 29 FALUN

Tel 023-70 91 00
E-post info@dfr.se
<http://www.dfr.se>